

Ülke Raporları

DOĞU AFRİKA'DA İSLAM İKTİSADI VE FİNANSININ TARİHİ VE GELİŞİMİ

Kasule Taha Ahmed

DOĞU AFRİKA'DA İSLAM İKTİSADI VE FİNANSININ TARİHİ VE GELİŞİMİ

Kasule Taha Ahmed

ÖZET

Bu çalışma, Doğu Afrika'nın İslam iktisadını ve finansını benimsemek adına çıktığı yolculuğun izini sürmektedir. Çalışma, incelenen dört ülkeden her biri için bir İslam iktisadi ve finansı tarihine, İslami finansal kurumların ve ana akım sektöre nazaran durumlarına, İslami finans eğitimi ve araştırma faaliyetlerinin durumuna ve zekât ve vakıf sektörlerinin önemli noktalarına dair irdelemeler sunmaktadır. Genel olarak, bu bölgedeki İslam iktisadi ve finansı, başlıca İslami bankacılık sektörü üzerinden görülmektedir. Çalışma, bölgedeki İslam iktisadi ve finansının temel etkenlerini saptamaktadır. Bu etkenlere önemli ölçüde kalabalık bir Müslüman nüfus ve etik yatırım fırsatları için gösterilen talep de dâhildir. Diğer yandan bazı ülkelerde destekleyici yasal bir çerçevenin olmaması, kalifiye insan kaynaklarının eksikliği, şeri esaslara uyulmaması ve daha baskın olan ana akım sektörün getirdiği katı rekabet gibi zorluklar da mevcuttur. Bu rapor, belirlenen ortak özelliklere dayalı karşılaştırmalı bir analiz yapmaktadır. Araştırmalar, her ülkenin bir ya da iki alanda diğerlerine göre avantajlı durumda olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonucunda ülkelerin karşılıklı bağımlı bir pozisyonda oldukları ve bölgede İslami iktisadın ve finansın etkin bir şekilde büyümesi ve gelişmesi için nispi güçlerini kullanıma açmaları gerektiği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami iktisat, finans, Doğu Afrika

Kaynak: Ahmed, K. T. (2019). *Doğu Afrika'da İslam iktisadi ve finansının tarihi ve gelişimi* (Rapor No. 9). İstanbul: İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM)

YAZAR HAKKINDA

Dr. Kasule Taha Ahmed, Uganda İslam Üniversitesi'nin (UIUI) İslami Bankacılık ve Finans departmanında öğretim görevliliği yapmaktadır. Ayrıca Uganda'da aktif bir danışmanlık şirketi olan İslami Finans Danışmanları'nın (IFC) yönetim kurulu başkanlığını yapmaktadır. 1999 yılında Makerere Üniversitesi'nden Fen Fakültesi lisans diploması (iktisat) aldıktan sonra 2006 yılında aynı üniversiteden İktisadi Politika Yönetimi (MA EPM) alanında yüksek lisans derecesi almıştır. 2015'te Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde (IIUM) doktorasını (iktisat) tamamlamıştır. Son yedi yıldır IIUM ve UIUI'da İslam iktisadi ve finansı dersleri vermektedir. İslami finans alanında mastur tezleri süper-veze etmiş ve incelemiştir. Ayrıca uluslararası konferanslarda birçok makale ve çalışma sunmuştur.

Teşekkürler

Bu vesileyle, Ahsan Shafiq beye çalışmayı incelediği ve kalitesini arttırmama yardımcı olan değerli geribildirimler sağladığı için en içten şükranlarımı sunmak isterim. Ayrıca bu araştırmaya destek sağladıkları için İslam İktisadi Araştırma Merkezi'ne (İKAM) teşekkürü borç bilirim.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

ikam.org.tr @bilgi@ikam.org.tr ikamorgtr ikamorgtr

© Tüm hakları saklıdır. İslam İktisadi Araştırma Merkezi'nin yazılı izni olmadan bu eserin hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla çoğaltılamaz. Yazıda belirtilen görüşler yazarlara aittir ve İslam İktisadi Araştırma Merkezi'ni bağlamaz.

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği tarafından 2016 yılında kurulan İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM), aslen yeni bir iktisadi anlayışın ve uygulama zemininin oluşumuna katkı yapmayı amaçlamaktadır. İslam iktisadını teorik ve uygulamalı olarak ele alan eğitim, araştırma, yayın ve etkinlikler gerçekleştiren İKAM bu faaliyetlerinin çıktılarını araştırmacıları, iş dünyasını ve politika yapıcıları bilgi birikimi açısından beslemeyi hedeflemektedir. Böylece İslam iktisadi alanının toplumda ve kamuda tanınmasını ve kabul edilmesi için çeşitli düzeylerde çalışmalar ev sahipliği yapmaktadır. Bu bağlamda, İKAM Raporları alanda yapılan araştırmaların neticelerinin kamuoyu ile paylaşılması amacıyla başlatılmış bir yayın dizisidir.

İslam İktisadı ve Finansı: Genel Bir Değerlendirme

Modern İslam iktisadı ve finansının tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusu tartışmalıdır. Cattelan (2018) gibi bazı yazarlar, günümüz İslam iktisadının kökenlerini 1930'lara sürmekten literatürün gelişimi ve İslam iktisadı tarihçilerinin çalışmaları¹ göz önüne alındığında bu alandaki birçok yazar, bugünün İslam iktisadının başlangıcı olarak 1976 Mekke konferansına atıfta bulunmaktadır (Azid, 2010; Haneef ve Furqani, 2009; Islahi, 2013; Zarqa, 1980). 1776'da Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı kitabının yayımlanmasıyla başlayan ana akım iktisada kıyasla modern İslam iktisadı, ana akım (modern) iktisadın nereden bakılırsa 200 yıl gerisindedir. Ancak İslami iktisat makul surette istikrarlı bir entelektüel çabanın eşliğinde gelişmiş ve dünyanın her yanından birçok bilim insanının ilgisini cezbetmiştir.

Mevcut literatür, modern İslam iktisadı ve finansının yükselişinin ardındaki sebeplere dair muhtelif açıklamalar sunmaktadır. Eleştirmenler, İslam iktisadının yirminci yüzyılın İslami uyanış projesinin bir parçası olarak başlatıldığını öne sürmektedir. Örneğin; Kuran (1995), "iktisada dair bu yeni yaklaşım, Müslümanların giderek daha fazla Batılı fikirlerin etkisinde kaldığı bir alanda İslami otoritenin kurulması ya da yeniden kurulması için bir araç olarak tasarlanmıştı" demiştir. Nasr (1991) da "İslamlaştırma projesi, akılcı akademik bir girişimden ziyade politik bir söylevin ışığında şekillendirilmiştir" şeklinde benzer bir yorumda bulunmuştur. Dolayısıyla literatürün bu kolu, İslam iktisadı ve finansının, 1940'larda Ebü'l-Alâ Mevdûdî gibi İslami ideologlar tarafından yayılan kültürel ve politik amaçlara hizmet etmeleri için esinlendirildiği görüşünü ortaya atmaktadır. Bayat (1996), İslam iktisadının 1979 İran Devrimi'nin kilit fikirlerinin bir parçası olduğunu ve Ayetullah'ın İslami adalete dayalı, ne kapitalist ne de sosyalist olacak bir İslam iktisadı oluşturmayı amaçladığını gözlemlemiştir. İsmail (2004) ve Mahomed (2013) gibi diğerleri, İslam iktisadını ve finansını, Müslüman dünyasındaki birçok kimlik sembolünden biri olarak tanımlamaktadır.

Ancak İslam iktisadını ve finansını destekleyenler bu konuda son derece farklı fikirler ortaya atmaktadır. Chapra (2000), Batılı ve Müslüman âlimlerin dünya görüşlerindeki temel farklılıkların iktisadi vizyon, mekanizma ve yöntemlerde ister istemez farklılıkların olacağına işaret ettiğini öne sürmektedir. Zarqa (1980), İslam iktisadının mümkün ve gerekli olduğunu ve neoklasik iktisadın her ne kadar müspet bir bilim dalı olma iddiası bulursa da aslında ayrıştırılması mümkün olmayan birçok değer tarafından karakterize edildiği ve musallat olduğunu bu yüzden de temelde kuralcı olan İslam iktisadının da aynı ölçüde mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Haneef (1997): "İslam iktisadının Batılı iktisatlara nazaran farklılıklarının yanında İslam ilmindeki epistemolojik ve yönetsel çerçeveden de ötürü İslam iktisadı düşüncesinin (ve dolayısıyla politik talimatlarının) gelişimi farklılık göstermektedir" demiştir. Bu kategorideki âlimlerden bir diğeri olan Khan (1984) da yine İslam iktisadının ideolojik içerik için kendisine temel ve bağlayıcı bir rol addettiğini öne sürmektedir. Literatürün bu dalı, modern iktisat ile İslam iktisadı arasındaki farklılıkların bilgi temellerine ilişkin olduğunu göstermektedir. Batılı bilginler, vahiyle gelen bilgiyi konuyla ilgisiz olarak addetmekteyken İslam iktisadı ise en önemli bilgi kaynağı olarak görmektedir. Bu yüzden İslam iktisadında Kur'an ve sünnet birincil referans noktalarını oluşturmakta iken modern iktisat için kabul gören referans noktaları yalnızca insan aklı, mantık, olgusal gerçekler ve deneysel bulgulardır.

İslami Finansın Yükselişi

İslami finans artık kendisine bir yol açmış bulunmaktadır. İslami finans, İslam iktisadının teorik temelleri üzerine inşa edilmiş olup Ibrahim ve Alam'ın (2018) da gözlemlediği üzere "İslam iktisadının pratik uygulamaları ağırlıklı olarak İslami finansta görülmektedir." İslami finans, net bir finansal aracılığa

sahip olmasının yanında sermaye arttırma üzerine güçlü ve etkili bir yaklaşım olarak küresel boyutta kabul görmüştür. Örneğin; Dünya Bankası, İslami finansın gayrimüslim ülkeler de dâhil olmak üzere dünya çapında finansman gelişimi için etkili bir araç olarak ortaya çıktığını gözlemlemiştir. Büyük finansal piyasalar, İslami finansın çoktan küresel finansal sistemde yaygınlaştığının ve aşırı yoksulluğu sonlandırma ve paylaşılan refahı arttırma gibi hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğunun farkına varmaktadırlar.²

Reuters ve DinarStandard (2016) tarafından yayımlanan Küresel İslam İktisadı Raporu'na göre, "bütün finansal kurumlar tarafından açıklanan 2015 varlığına göre İslami finans piyasası 2 trilyon ABD doları değerinde varlığa sahiptir. Bu değer, 2014'teki 1,81 trilyon ve 2013'teki 1,65 trilyon ABD doları tutarındaki tahmini değerinden daha da büyüdüğünü göstermektedir (Reuters ve DinarStandard, 2015). Eğilim yüzdesi, yıllık büyümenin 2014'te %9,7'den 2015'te %10,5'e yükseldiğini göstermektedir. Yüksek büyüme, artan kârlılık ve yeni ürünlerin tanıtımı (Örneğin; İslam hukukuna uygun emeklilik fonları) gibi İslami finansa görülen birtakım olumlu gelişmelere atfedilmektedir.

Kaydedilen yüksek büyüme oranları göz önüne alındığında, İslami finansın geleceği parlak görünmektedir. Yirmi birinci yüzyılın şafağında Warde (2000), İslami finansın dünyanın her yanına yayıldığını gözlemlemiştir. Mansoor Khan ve Ishaq Bhatti (2008), İslami bankacılık ve finansın temel piyasalardaki büyüme ve ilerleyişine dair kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır ve bu endüstrinin Orta Doğu, Asya, Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika'da zapt edilemeyen bir büyüme gerçekleştirdiği sonucuna varmıştır. Kısacası İslami finans, sürmekte olan finansal küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olmuştur ve bu durumun da finansal olarak birbiriyle bağlantılı bir dünyayı beraberinde getirmesi kaçınılmazdır (Askari, Iqbal ve Mirakhor, 2010).

Doğu Afrika Bölgesi

Doğu Afrika bölgesi literatürde farklı bir şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin; Birleşmiş Milletler sınıflandırmasına göre Doğu Afrika'nın alt bölgesi, kıtanın doğusundaki 17 ülkeden oluşmaktadır.³ Ancak ekonomik iş birliği için oluşturulan çerçeveye göre Doğu Afrika daha çok Doğu Afrika Topluluğu'nu (EAC) oluşturan altı ülkelik bir kümeden ibaret olarak görülmektedir. Bunların içerisinde; Kenya, Uganda, Tanzanya, Burundi, Ruanda ve Güney Sudan girmektedir. Bu ülkelerin doğrudan ticaret anlaşmaları vardır ve politik entegrasyonlarını arttırma çabasındadırlar.

Şekil 1. Doğu Afrika Topluluğu'nda (EAC) yer alan ülkeler (DW, 2018).

GSYİH	149.7 milyar \$
Kişi başına GSYİH	831 \$
Alan (km ²)	2.5 milyon km ²
Toplam nüfus	180.2 milyon
Toplam ithalat	44.4 milyar \$
Toplam ihracat	28.4 milyar \$

Not: Rakamlar Dünya Kalkınma Göstergeleri'nin veri tabanından hesaplanmıştır. GSYİH, kişi başına GSYİH, toplam ithalat ve toplam ihracat 2010 sabit fiyatları üzerinden yansıtılmıştır.

Kaynak: Dünya Bankası (2018).

Bu raporun amaçları doğrultusunda Doğu Afrika Topluluğu'nun (EAC) üç ülkesi yani Kenya, Uganda ve Tanzanya değerlendirilmiştir. Daha kapsamlı bir Doğu Afrika coğrafyasının parçası olan Somali de ayrıca eklenmiştir çünkü bu bölgede İslami finans endüstrisinin öncüsü olmuştur. BM tahminlerine göre Somali, 15.2 milyon kişilik bir nüfusa sahiptir.⁴ Ancak yirmi yıldan uzun süredir hâkim olan istikrarsızlık yüzünden istatistikler oldukça sınırlıdır. Bu ülkenin seçilmiş olmasının temel sebebi, İslam iktisadı ve finansının gelişimi ve uygulaması açısından bölgede lider ülkeler konumunda olmalarıdır.

Doğu Afrika'da İslam İktisadı ve Finansı

Bu bölgedeki İslam iktisadı ve finansının izleri yirmi yıl öncesine dek sürülebilme olup 1998'de Somali'de İslami bankaların kurulmasıyla başlamıştır. On yıl yıl sonra Kenya'nın da kervana katılmasına dek diğer ülkeler bu sektöre ilgi göstermemiştir. Bugün, Doğu Afrika bölgesi, güçlü ve hızlı bir şekilde gelişmekte ve İslami iktisat ve finansın benimsenmesi ve uygulanması konusunda dünyanın geri kalanına yetişmektedir. Tabii ki bölgede uygulama açısından aynı düzeyde gelişim görülmemektedir ancak bu noktada her bir ülke aktif bir katılım göstermektedir. Bu kısım her bir ülkedeki gelişmeleri sunmaktadır. Çalışma, İslami iktisadın ve finansın tarihsel gelişimi, mevcut kurumlar ve sundukları hizmet çeşitleri, yetenek kazanımı ve araştırma gibi konulara değinmektedir.

Somali

Somali'deki İslam İktisadı ve Finansının Tarihsel Gelişimi

Somali, 1991'e dek Somali Devrimci Sosyalist Partisi ve General Siad Barre liderliğindeki askerî bir rejim tarafından yönetilmekteydi. Bu dönemde Somali'nin ekonomisi ve finansal altyapısı sosyalist ideolojiye göre işlemekteydi. 1991'de, Somali'nin birleşik hükûmeti beraberinde tüm ekonomik ve finansal sistemle birlikte çöktü (Bekkin, 2007).

Halkın güçlü İslami kimliği göz önünde bulundurulduğunda, İslam iktisadı ve finansı, Somali için en doğal alternatifti. Ancak bir temeli bulunmuyordu. İnsanların çoğunluğu faizsiz bir finansal aracılığın oluşturulmasını dilemekteydi fakat yurt içi kapasitenin yetersizliğinden dolayı bu, altı yıl daha gerçekleştirilemeyecekti (Mohammad, 2016). Ancak bu dönemde Somali hawala olarak bilinen para transferi işletmecilerinin ortaya çıkışına şahit oldu.⁵ Bunlar, Somali'deki ilk İslami iktisat

kurumlarıydı ve artık geçersiz olan (Sosyalist Parti dönemindeki) bankacılık sisteminden kalan boşluğu doldurmaya yardımcı oldular. Bunlara Albaraka para transferi, Amal para transferi (havale) ve Dahabshiil Funds transfer ve daha birçokları dâhildir.

Uzun yıllar boyunca mevduat ve havale hizmetleri bu gayriresmî bankalar olarak çalışan para transferi şirketleri tarafından sağlanmıştır (Nor, 2016). Amal Para Transferi Şirketi, 1998’de Amanah’ı (sınırlı para yatırma ve çekme işlemleri)⁶ sunarak bankacılık işlemlerini ilk başlatan olmuştur. Bunun hemen ardından 2000 yılında Albaraka Bankası gelmiştir. Maalesef Albaraka Bankası ve tüm ortak şirketleri, Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan 9/11 saldırısının ardından ABD hükûmeti tarafından “terörist oluşumlar” olarak listelenmiş ve on yıla yakın bir süre için varlıkları dondurulmuştur. Bu banka ve kardeş şirketleri, 2012’de Güvenlik Konseyi El Kaide Yaptırımları tarafından aklanmıştır (Birleşmiş Milletler, 2012). Dahabshiil grubu henüz yakın bir geçmişte (2014’te) resmî olarak kaydını yapmış ve Somali’de bankacılık hizmetlerini başlatmıştır.

Somali’nin güçlü bir İslami iktisat ve finansal sistemine doğru yolculuğundaki engellerden biri de bu ülkeyi yirmi yıldan fazla bir süredir şekillendiren siyasi istikrarsızlıktır. Ne kamusal ne de özel girişimler düzgün bir şekilde gerçekleştirilememektedir. Bunlara, İslami finans sektörüne yapılan yatırımların yanında farkındalık ve yetenek kazanımı programları ve ülkede İslam iktisadını ve finansını destekleyen makroekonomik politikaların başlatılması da dâhildir.

Somali’deki İslami Finans Kuruluşları

Somali’deki İslami finans sektörü yalnızca iki kesitten oluşmaktadır: İslami bankacılık kesiti ve tekâfül kesiti. Bu bölüm iki kesiti, ülkedeki gelişimlerine dair ilgili irdelemelerle sunmaktadır.

İslami Bankacılık

İslami bankacılık, İslami finans sektörüne, aşağıdaki Tablo 2’de gösterildiği gibi toplam sekiz tamamen olgunlaşmış banka ile hâkim olmuş durumdadır. İlk on yıl boyunca sınırlı rekabet bulunmaktaydı. Müşterilerin yaşadığı güçlükse finansman sözleşmelerinin en fazla bir yıl için izin verilmesi ve çoğunlukla kredi murâbaha aracılığıyla yapılan ve %25-40 arasındaki finansman ücretinin çok yüksek olmasıydı (Nor, 2016). Son on yılda yeni İslami bankaların gelişi hem finansman ücretini düşürmüştü hem de sözleşme sürelerini uzatmıştır.

Tablo 2.			
Somali’deki İslami Bankalar			
No.	Banka	Statü	Kuruluş Yılı
1	Amal Bank Ltd.	Tam gelişmiş	1998
2	Al Barakaat Bank	Tam gelişmiş	2000
3	Salaam Somali Bank	Tam gelişmiş	2009
4	Dara Salaam Bank	Tam gelişmiş	2010
5	Trust African Bank Ltd.	Tam gelişmiş	2012
6	International Bank of Somalia	Tam gelişmiş	2014
7	Premier Bank	Tam gelişmiş	2014
8	Dahabshil Bank International	Tam gelişmiş	2014

Tablo, Somali'nin İslam hukukuna uygun bankacılık sektörünün son yirmi yılda istikrarlı bir büyüme gerçekleştirdiğini göstermektedir. Somali, Doğu Afrika bölgesinde İslami finansın öncüsüdür ve en fazla sayıda tam gelişmiş, İslam hukukuna uygun bankanın yer aldığı bir ülkedir. Ancak veri erişiminin kısıtlılığından dolayı bu çalışmada bu bankaların her birinin varlık hacimleri ve piyasa payları belirlenememiştir.

İslami Sigorta (Tekâfül)

Somali, İslami bankacılığa ek olarak öne doğru bir adım daha kaydetmiştir. İslami finansal hizmetler endüstrisine tekâfül sektörünü eklemiştir. 2014'te Somali'de Afrika Tekâfül Sigortası Ltd. (TIA) kurulmuş ve yetki almıştır. Afya Tekâfül (şirketler için tıbbi bir ürün), genel tekâfül ve aile tekâfülü gibi İslam hukukuna uygun ürünler sunarak Somali'de bir ilki gerçekleştirmiştir.⁷ TIA (Somali) aslında TIA'nın (Kenya) bir dalıdır. Şirket ilk kez 2011'de Kenya'da Doğu Afrika bölgesinin ilk tam gelişmiş tekâfül işletmecisi olarak lisans almıştır. Sadece Kenya'da dokuz bölgesel ofisi bulunmaktadır.

Somali'de İslam İktisadı Eğitimi ve Araştırması

Eğitim

Bazı bölgeleri hâlen istikrarsızlık yaşasa da ve radikal bir grup olan Al Shabab'ın⁸ kontrolünde olsa da Somali aşamalı olarak istikrar kazanmaktadır. Ülkenin istikrar kazanmaya başlamasıyla güvenli bölgelerde birçok üniversite kurulmuştur. Ancak İslam iktisadı ve finansı üzerine akademik programlar açılması konusundaysa şimdiye dek pek bir ilerleme kaydedilememiştir. Somali'deki kırk üniversiteden yalnızca biri (Plasma University olarak bilinen⁹) İslami finans üzerine ihtisasta lisans derecesi (İslami Bankacılık ve Finansa İş İdaresi Lisansı) vermektedir. Belki de bu sönük çabanın sebebi, İslam iktisadı ve finans programlarını öğretme kapasitesindeki yetersizliktir. Şu da göz önünde bulundurulmalıdır ki Somalili birçok öğrenci hâlihazırda Uganda, Tanzanya ve başka yerlerde İslami finans programı almaktadır. Bu öğrencilerin eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönmeleriyle birlikte Somali'nin yurt içi kapasitesini arttırması muhtemeldir.

Araştırma

Somali'de İslam iktisadı ve finansı üzerine yapılan araştırma sonuçları oldukça az. Google ve Google Scholar'da yapılan bir arama yalnızca yedi makale/yayın vermekte (bkz. Ek 1). Bu, Somali'nin İslam iktisadı ve finansı üzerine fikrîsel uğraşlarıyla ilgili bilginin sınırlı olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak Somali'nin İslam iktisadı ve finansını öğretmek konusunda belirgin bir girişiminin olmadığı göz önünde bulundurulursa (bir önceki bölümde görüldüğü üzere) bu durumun şaşırtıcı olduğu söylenemez. Somali'deki İslami finans endüstrisinin gelişimi de düşünülürse daha çok Somalili İslam iktisadı ve finansı alanında yükseköğretim gördükçe bu çalışmaların yakın gelecekte artması muhtemeldir.

Somali'de Zekât ve Vakıf Sektörü

Zekât ve vakıf, İslami sosyal finans sektörünün başka bir kısmını oluşturmaktadır (Obaidullah ve Shirazi, 2017). Somali'de zekât ve vakıf sektörü merkezî bir şekilde düzenlenmemektedir. Saggiomo (2011), hayır sektörü olarak bahsettiği bu sektörün Somali'deki kökenine ve gelişimine dair oldukça kapsamlı bir irdeleme sunmaktadır. Genel olarak Somali'de zekât ve vakfı yönetmeye dair iki temel yaklaşım vardır.

Geleneksel yaklaşımda hayır (zekât ve vakıf), Somali'deki çeşitli İslami hareketlerin dinî liderleri tarafından toplanmaktadır. Bu hareketler, tasavvuf, Müslüman Kardeşler ve Vehhâbilik hareketi gibi farklı ideolojileri desteklemektedir (Saggiomo, 2011). Bu hareketlerin müritleri, zekâtlarını ulemaya (liderlerine), çoğunlukla cami ortamında verirler ve bu ulema da nasıl ve kime dağıtılacağını belirler.

İkinci ve daha dinamik olan yaklaşım ise sosyal hizmet sağlama gayesiyle kurulan İslami Sivil Toplum Kuruluşları'nın (STK'lar) oluşumuyla öne çıkmaktadır. Örneğin; 1999'da eğitim sağlama odaklı on dört STK'dan oluşan bir grup, Somali'de Özel Eğitim Ağı (FPENS) olarak bilinen bir çatı örgüt oluşturmuşlardır. Buna yerel ve uluslararası STK'lar da dâhildir (Saggiomo, 2011). FPENS özellikle de devlet hâkimiyetinin sınırlı olduğu zamanlarda Somali'nin eğitim sektöründe önemli bir rol oynamıştır. Çatı oluşum, izlenice geliştirilmesini ve kitapların üretimini sağlamış ve katılım sağlayan hayır kuruluşlarının (STK'lar) altındaki tüm okullar için sınavları standardize etmiştir.

Özelleştirilmiş hayır kuruluşlarının yanında Somali, şimdilerde zekât ve vakıf kurumlarının ortaya çıkışına şahitlik etmektedir. 1992'de Bosaso'da Tadamon Zekât ve Vakıf Kurumu kurulmuştur. Yıllardır yoksul insanlara temiz suyun yanında ücretsiz eğitim ve tıbbi hizmetler sağlayarak destek olmuştur. Maalesef yardım kuruluşları ve STK'lar tarafından sağlanan hizmetlerin niteliği, niceliği ve etkisine dair güvenilir bir veri bulunmamaktadır. Bu durum araştırmacılar ve politika belirleyiciler için büyük bir kısıtlama oluşturmaktadır. Dolayısıyla ileriye dönük bir adım olarak bu kurumlar (STK'lar ve hayır kuruluşları), çalışmalarını ve çalışmalarının yoksulların refahı yönündeki etkisini takip edebilmek adına hizmetlerine dair veri toplamalı, kayıt altına almalı ve yayımlamalıdır.

Somali'de İslami Finansın Etmenleri

Somali'de İslami finans aşağıda verilen bir dizi etken tarafından yönlendirilmektedir:

a) Büyük Müslüman Nüfusu

Somali, nüfusunun %99,9'u İslam Dini'ni kabul eden çoğunluklu olarak Müslüman bir ülkedir. Banaadir bölgesinde yaşayan çok küçük bir Hristiyan azınlık vardır. Bunların tüm Somali nüfusunun yalnızca yaklaşık %0,01'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir. İslam, Somali kültürünün bir parçasıdır ve bu yüzden halk, İslami ürünlere doğal bir eğilim göstermektedir. Dolayısıyla diktatörlüğün çöküşünden sonra İslami finansın ortaya çıkışı, Somalili insanlara 1991'den önce uygulamada olan ana akım sisteme doğal bir alternatif sunmuş oldu.

b) Somali'nin Yeniden İnşası ve Etik Yatırımlara Talep

Somali yavaş yavaş çöküntü hâlinde kurtulmakta ve kendine özgü bir çatışma sonrası durumuna geçmektedir. Ülkenin kurumlarını yeniden inşa etmenin yanında toplumun dönüştürülmesine de ihtiyaç vardır (Farah ve Handa, 2015). Bu yeniden yapılandırma devasa bir kamusal altyapı finansmanı gerektirmektedir. Somali'de özel sektör de benzer bir şekilde büyük bir hızla büyümektedir ancak yatırımcılar daha çok etik yatırımlarla ilgilenmektedir.¹⁰ Doğal olarak İslami finans, Somali'deki bu kalkınma finansmanı arayışından oldukça memnundur. Bu aynı zamanda Somali'deki ticaret bankalarının neden tam gelişmiş İslami bankalar oldukları sorusunu da kısmen cevaplamaktadır.

Kenya

Kenya, Doğu Afrika'nın en büyük ekonomisidir. Dünya Kalkınma Göstergeleri'ne (WDI)¹¹, Kenya'nın 2010 sabit fiyatlarındaki GSYİH'sine göre ölçülen ekonomisinin 2016 yılına kadar kişi başı 1.143 dolar gelir ile 55.4 milyar dolar olması beklenmekteydi. Bunu 46.8 milyar dolar GSYİH ve kişi başı 867 dolar GSYİH ile Tanzania takip etmekteydi. Uganda 27.5 milyar dolar GSYİH ve kişi başı 662 dolar GSYİH ile üçüncü sırada yer almaktaydı. DKG veri tabanında Somali'ye dair veri bulunmamaktadır. Ancak 'Trending Economics' web sitesi, Somali'nin 2016 GSYİH'sinin tahmini 6.2 milyar dolar ve kişi başı GSYİH'sinin 187 dolar olduğunu göstermektedir.¹² Kenya'nın komşularına göre bazı avantajları bulunmaktadır. Örneğin; birçok yabancı yatırımcı piyasa büyüklüğü faktörleri sebebiyle küçük ekonomilerden büyük ekonomilere yönelmektedir.

Kenya'da İslam İktisadı ve Finansının Tarihsel Gelişimi

Kenya, Somali'den sonra İslam iktisadı ve finansını uygulamaya koyan ikinci Doğu Afrika ülkesidir. Doğu Afrika'da İslam iktisadının ve finansının doğuşu genel olarak İslami bankalar, tekâfül şirketleri vb. İslami finans kurumlarının oluşturulması yoluyla meydana gelmiştir. Kenya'da ilk kez 2005 yılında Barclays Bankası ve Kenya Ticaret Bankası, Kenya finans sektöründe İslami pencereler açmıştır. Çok geçmeden bunları, 2007'de tam gelişmiş bir İslami banka olarak First Community Bank'ın kuruluşu izlemiştir. 2016'ya kadar Kenya'daki İslami bankacılık sektörü, üçü tam gelişmiş İslami banka olmak üzere dokuz bankaya yükselmiştir.

On yıldan fazladır İslami finansın uygulanmasına rağmen Kenya'nın eksiksiz işleyen bir İslami iktisat ve finans sistemine ulaşma yolundaki yolculuğu hâlen gelişme aşamasındadır. Ülke henüz gerekli yasal reformlara ve yetenek kazanımına eğilmemiştir, oldukça sınırlı araştırma bulunmaktadır ve bu, endüstrinin faydalarıyla ilgili toplumsal farkındalık hâlen çok düşüktür. Kısacası Kenya'da İslam iktisadı ve finansı için gerekli ekosistem henüz tamamlanmış değildir ve yapılacak daha birçok şey vardır.

Kenya'daki İslami Finans Kurumları

İslami Bankacılık

Kenya hızlı büyüyen bir İslami bankacılık sektörüne sahiptir. Yalnızca on (10) yıllık bir süreçte dokuz ticari bankaya İslami bankacılık hizmetleri sunma lisansı verilmiştir. Tablo 3'te görüleceği üzere bunların üçü tam gelişmiş olup diğerleri İslami pencereler yürütmektedir.

2017 yılına kadar Kenya'daki üç tam gelişmiş bankanın toplam tahmini 466.5 milyon dolar değerinde varlığı bulunmaktaydı (Gulf Africa Bank 268.7 milyon dolar, First Community Bank 171.8 milyon dolar ve Dubai Islamic Bank 26 milyon dolar olmak üzere).¹³ İslami pencere yürüten altı bankanın da eklenmesiyle 2017'de Kenya'daki İslam hukukuna uygun toplam bankacılık varlıkları yaklaşık 1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu da Kenya'nın toplam bankacılık endüstrisi varlıklarının yaklaşık %2,7'sini oluşturmaktadır.¹⁴

Tablo 3.

Kenya'daki İslami Bankacılık Kurumları

No.	Banka	Statü	Kuruluş Yılı
1	First Community Bank	Tam gelişmiş	2007
2	Gulf Africa Bank	Tam gelişmiş	2008
3	Dubai Islamic Bank	Tam gelişmiş	2016
4	Barclays Bank	İslami Pencere	2005
5	Kenya Commercial Bank	İslami Pencere	2005
6	Chase Bank	İslami Pencere	2009
7	National Bank	İslami Pencere	2009
8	Equity Bank	İslami Pencere	2012
9	Standard Chartered Bank	İslami Pencere	2014

Kenya'daki İslami bankacılığın hızlı büyüme ve gelişimi kısmen ülkedeki kayda değer Müslüman nüfusunun varlığıyla açıklanabilir. Kenya'da İslam inancına mensup kişilerin toplam nüfusun %10'unu oluşturduğu tahmin edilmektedir.¹⁵ Bu oran takriben 4.7 milyon kişiye tekabül etmektedir. Laving'e (2013) göre; "Kenya'daki Müslümanların çoğu dinî uygulamaları yerine getirmektedir ve bu yüzden de ana akım sektöre alternatif olarak İslami finansın getirilmesinin ve geliştirilmesinin önemi bu derece büyüktür." Bunun yanında sektör, Kenyalı yetkililer tarafından desteklenmektedir. The African Business Magazine 2014 Mayıs sayısında "hem Sermaye Piyasaları Otoritesi (CMA) hem de Kenya Merkez Bankası (CBK), Nairobi'yi Afrika'da büyük bir uluslararası finans merkezi hâline getirmede hayati bir konumda gördükleri İslami finans planının proaktif destekçileridir" denmiştir.

İslami Sigorta (Tekâfül)

Kenya, Doğu Afrika'daki en büyük İslami sigorta (tekâfül) sektörüne sahiptir. Mohamed (2012), Kenya'daki ilk tekâfül şirketi olan Afrika Tekâfül Sigortası'nın (TIA) 2011'de yaklaşık 650 milyon Kenya şilini (6.45 milyon dolara eş değer) sermaye değeriyle ruhsatlandırıldığını belirtir. Tekâfül sektörünün bir öncüsü olarak TIA'nın kısa bir zaman diliminde etkileyici bir performans gösterdiği belirtilmektedir. Örneğin; faaliyetinin ilk dört ayında TIA, 100 milyon Kenya şilini (993.000 dolara eş değer) değerinde Brüt Yazılan Prim (BYP) kaydetmiştir. Bu dönemde Kenya'da sigorta piyasasındaki yeni katılımcılar tarafından toplanan primlerle karşılaştırıldığında bu rakamın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu şirket, istikrarlı büyüme ve gelişimine binaen 2014 yılına gelmeden Somali'deki şubesinin açılışını gerçekleştirmiştir.

2013'te Kenya'nın alt sektörü tekâfül 2013'te Crescent Takaful Sacco (CTS) olarak bilinen ilk İslam hukukuna uygun tasarruf ve kredi kooperatif şirketine (Sacco) kucak açmıştır. Bu şirket, Kenya'nın kırsaldaki çiftçilerine, göçebe çobanlarına ve düşük gelirli kentsel topluluklarına hizmet vermektedir. TIA gibi CTS de özgün bir teklif sunmaktadır. Sorumluluk paylaşımından, müşterek girişimlerden ve üyelerin birbirlerine karşılıklı yardımlarından, İslam hukuku temel alınarak oluşturulan bir model (Crescent Takaful, 2018). Tablo 4, Kenya'da hizmet veren tekâfül şirketlerini göstermektedir.

Tablo 4.

Kenya'daki Tekâfûl/Mükerrer Tekâfûl Şirketleri

No	Şirket	Şirket Türü	Başladığı Yıl
1	Takaful Insurance of Africa (TIA)	Tekâfûl	2011
2	Crescent Takaful	SACCO	2013
3	Kenya Re	Mükerrer Tekâfûl Penceresi	2013

Tekâfûl alt sektörünün Kenya'daki büyümesi, Kenya Re'yi 2013'te bir mükerrer tekâfûl penceresi açmaya teşvik etmiştir. Bu girişim, Kenya Re'nin yeni piyasalara girmesini ve mevcut piyasaları genişletmekle kalmayıp yeni ürünler geliştirmesini sağlamaya yönelik tasarlanmış olan temel iş geliştirme alanları tarafından bilgilendirilmiştir (Kenya Re, 2018). Bu mükerrer tekâfûl sektörünün ortaya çıkışı yalnızca Kenya için değil genel olarak tüm Doğu Afrika bölgesi için iyi bir gelişmedir. Bölgede eksiksiz ve sürdürülebilir bir tekâfûl ekosistemi oluşturulması amacına stratejik bir katkısı olacaktır.

Kenya'da İslam İktisadı Eğitimi ve Araştırmaları

Eğitim

Literatürde öne çıkan savlardan biri, yetenek kazanımının başarılı bir İslami finans sistemi için temel bir gereklilik olduğudur. Zeti (2011) şu sözlerle bu savı güzelce özetlemiştir: "Finansal sistemin ve teknolojiye ilerlemenin hızlıca uluslararası nitelik kazanıyor olması, endüstrideki nitelikli yeteneklerde ve uzmanlıkta da mukabil bir artış gerektirecektir. Önümüzdeki on yılda, endüstrinin giderek daha kompleks ve rekabetçi bir hâl alan finansal ekosistemde ilerleyişini yönetmek adına yetenek kalitesinin artırılması çok daha fazla önem kazanacaktır. Güçlü ve dinamik bir iş gücü, endüstrinin istikrarlı ve rekabetçi kalabilmesi için en elzem dayanak noktalarından biri olacaktır.

Kenya'da İslami finansın on yıldan fazladır uygulanmasına rağmen ülkede gerekli insan kaynaklarının eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgili bir çaba sarf edilmemiştir. Bu durum 2017'de Kenya medyasında şöyle yansıtılmıştır: "Yükseköğrenim kurumları henüz hızlıca genişleyen multi milyarlık niş alt sektörünün ihtiyaç duyduğu İslami finans profesyonellerine yönelik büyüyen ve kârlı talepten faydalanmaya başlamadı. Kenya, İslami finansın merkezi olarak bölgedeki pozisyonunu sağlamlaştırmaktayken yerel eğitim ve yetiştirme kurumları bu alt sektör tarafından ihtiyaç duyulan kritik profesyonel eleman kitlesine olan gereksinime hâlen ne karşılık verebilmiş ne de öngörebilmiştir. Hükûmet, İslami finansı beslemek ve Kenya'yı bölgesel merkez yapabilmek adına azimli sorumluluklar üstlenmiştir. Ancak gerekli yerel insan kaynağı kapasitesini geliştirmeden bu alt sektörün büyümesini karşılayabilmek zor olacaktır."¹⁶

Araştırma

Kenya'da İslami bankacılık ve finans üzerine yapılan gözle görülür bir araştırma hacmi vardır. Ancak bunun doğasını ve etkisini incelemek önemlidir. Kenya'da İslam iktisadı ve finansı üzerine yapılan mevcut araştırmaların çoğu lisans öğrencileri tarafından yüksek lisans dereceleri için tez olarak yapılmaktadır. Örneğin; Ek 2'de, Kenya'nın İslami finans sektörüyle ilgili deneysel çalışmalar için

yirmi bir (21) araştırma başlığı verilmiştir (Google Scholar aracılığıyla elde edilmiştir). Ancak bu yirmi bir (21) başlıktan %71,4'ünü temsil eden on beş (15) tanesi, yüksek lisans tezidir. Yalnızca %23,8'ini temsil eden beş (5) başlık dergi makalesiyken geri kalanı konferans bildirisi kategorisine girmektedir.

Bu istatistiklere göre Kenya'da İslam iktisadı ve finansıyla ilgili mevcut çalışmalar son derece rekabetçi küresel finans sistemi için gerekli olan yaratıcı ve etkili araştırma tarzını yansıtmamaktadır. Ayrıca (Ek 2'de) sıralanan çalışmaların tümü yalnızca İslami bankacılık alt sektörünü ele almaktadır. Araştırma kapsamı hâlihazırda Kenya'da hizmet veren diğer alt sektörleri özellikle de tekâful ve mükerrer tekâfulü de içerisine almalıdır.

Kenya'da Zekât ve Vakıf Sektörü

Kenya'da zekât ve vakıf farklı şekillerde yönetilmektedir. Zekât için merkezî bir yönetim sistemi bulunmazken Kenya hükümeti bir meclis kararıyla (Vakıf Temsilciler Yasası, 1951) ulusal bir vakıf yönetim sistemini getirmeyi ve uygulamayı başarmıştır. Dolayısıyla Kenya'da zekât toplama ve dağıtımını münferit camilerde gerçekleştirilmektedir. Çoğunlukla gönüllülüğe dayalıdır ve her yıl toplanan ve dağıtılan miktarlara dair eksiksiz bir belgelendirme bulunmamaktadır. 2014'te medyada: "Kenya'daki Müslümanların %90'ından fazlasının zekât vermediği ... yalnızca zenginlerin zekât vermekle mükellef olduğu yönündeki yanlış inançla birlikte Müslümanların çoğunluğunun kendilerini İslam'ın bu şartının dışında tuttuğu" söylenmiştir.¹⁷ Bu durum genel olarak Kenya'da zekât sektörünün ne kadar küçük olduğunun yanında düzgün bir şekilde yönetilmesinin sağlanması gerektiğini de göstermektedir.

Vakıf ise vakıf mallarını yönetmek için tüzel güçlere sahip bağımsız bir kuruluş olan Kenya vakıf temsilcileri aracılığıyla yönetilmektedir (Hashim, 2010). Bu yasada vakıf; "herhangi bir malın Müslüman hukukuna uygun olarak dinî ya da hayır amaçlı bağışı ya da tahsisi" olarak tanımlanmıştır. Kısacası vakıf malının kaydını, vakıfların geçerliliğini, vakıf temsilcilerinin atanmasını, vakıf malına ilişkin sözleşme ve anlaşmaları, temsilcilere verilen ödenekleri, banka hesaplarını ve denetimlerini vs. sağlamaktadır. Kenya'da bu sektörler ilgili yürütülmüş çok az araştırma vardır. Literatür genel itibarıyla yasal çerçevesi olmasına rağmen bu sektörün çok büyük sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bunlara, vakıf mallarının hükümet tarafından istismar edilmesi, kimin katkıda bulunabileceği yönünden sınırlandırılması, vakıf mallarının eksiksiz bir şekilde kaydı yapılmadığı ve değer konulmadığı için malların kaybolmasına zemin hazırlanması gibi sorunlar dâhildir (Shakur ve Salina, t.y.). Bunların dışında, mülkiyet değişikliğini yasaklayan yasal hükümler nedeniyle ortaya çıkan atıl mallar, hükümet tarafından atanmış temsilcilere kamu güveninin ve itimatının olmaması ve bağışlanmış malı geliştirecek fonun olmaması gibi zorluklar da mevcuttur (Hashim, 2010). Dolayısıyla bu sektörün toplum üzerindeki etkisi, şimdiye dek kayda değer olmamıştır.

Kenya'daki İslami Finans Sektörünün Karşı Karşıya Olduğu Güçlükler

Destekleyici Yasak Çerçevenin Eksikliği

Kenya, İslami finans açılımını, farklı alt sektörleri yönetmeyi sağlayacak destekleyici yasa ve düzenlemeleri çıkarmadan yapmıştır. Abdullahi (2016) bu durumu: "Kenya'da İslami bankacılığın büyümesine rağmen İslami bankacılık sektörünün geniş anlamda yasal ve düzenleyici yönleri, büyük oranda ana akım finansal kurumlara dayalıdır. İslami bankalar diğer finansal kurumların ilgili yasaları

ve düzenlemeleri çerçevesinde iş görmektedirler” şeklinde yorumlamıştır. Kanun koyucu hükümlerin eksikliği, Kenya'daki İslami finans sektörünü genel olarak savunmasız bırakmıştır. Ayrıca sektörün sistematik ve etkili bir büyüme ve gelişim gerçekleştirmesini de kötü yönde etkilemiştir.

Nitelikli İnsan Kaynaklarının Eksikliği

Kenya, sayısı giderek artan İslami finans kurumlarını yönetecek nitelikli insan kaynakları eksikliği yaşamaktadır. Görülen odur ki “İslami bankaların kadroları çoğu zaman ilkelere dair usul bilgisi olmaksızın sisteme alınmış geleneksel bankacılardan oluşmaktadır” (Cnbafrica, 2016). Kinyanjui (2013) da eğitilmiş ya da deneyimli bankacı arzının İslami bankaların yayılma hızının gerisinde kaldığını söyleyerek benzer bir gözlemlerde bulunmuştur. Bu durum Kenya'daki İslami bankalar için ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

İslam Hukukuna Aykırılık

İslami bankaların İslam hukukuna uygunluğu meselesi, Kenya'nın İslami bankacılık alt sektöründe bir süredir devam eden bir problem oluşturmaktadır. Kasmani (2014) ve Mutua (2017), bazı Müslümanların “İslam hukukuna uygun bankaların, uluslararası standartlara sahip İslam hukuku danışma kurulları olan tam gelişmiş İslami bankalar olduklarına ikna olmadıklarını” vurgulamıştır. Bu güvensizliğin ülkede İslami bankacılık alt sektörünün büyümesinde kayda değer bir engel teşkil ettiği sonucuna varmışlardır.

Ana Akım Bankacılık Sektörüyle Rekabet

Bugün Kenya'da hizmet veren 42 ticaret bankasından yalnızca 9'u (%21,4) İslam hukukuna uygun hizmetler sunmaktadır (tam gelişmiş ya da İslami penceresi olan). Tamamen ana akım olan bankalar çoğunlukta olup (%78,6) ticari bankacılıkta daha fazla yer işgal etmektedirler. İslami bankaların hem kendi aralarında hem de ana akım bankalarla katı bir rekabet yaşadıkları görülmektedir (Abdi, 2016). Wendo (2010) benzer bir şekilde Kenya'daki İslami bankaların Kenyalı ana akım bankalardan gördükleri sıkı rekabetle başa çıkabilmek için stratejik ve işletimsel bazı tepkiler geliştirdiği yorumunda bulunmuştur.

Tanzanya

Tanzanya'da İslam İktisadı ve Finansının Tarihsel Gelişimi

Diğer Doğu Afrika ülkelerine benzer bir şekilde İslam iktisadı, Tanzanya'da büyük oranda İslami finans formunda uygulanmaktadır. Kenya'nın İslami bankacılık ve finansını başlatmasından üç yıl sonra Tanzanya da Kenya Ticaret Bankası'nın (KCB) İslami bir pencere açmasına ruhsat vererek peşinden gelmiştir. 2009'da Tanzanya'nın tek tam gelişmiş bankası olan Amanah Bankası'na da hizmete açılma ruhsatı verilmiştir. Devamında üç diğer banka da İslami pencere işletme ruhsatı almıştır.

Her ne kadar Tanzanya İslami bankacılığa Kenya'dan hemen sonra girmiş olsa da (yalnızca üç yıl sonra) sektörün büyüme hızı Kenya'da Tanzanya'ya oranla daha büyük olmuştur. Örneğin; Kenya, on yıl kadar bir süre içerisinde üç tam gelişmiş İslami bankayı ruhsatlandırmışken aynı süre zarfında Tanzanya'da bu kategoride yalnızca bir banka açmıştır. Benzer bir şekilde Kenya'nın İslami pencere işleten ana akım banka sayısı Tanzanya'ninkilerden daha fazladır. Ayrıca belirtmek gerekir ki on yıllık

süre zarfında Tanzanya yalnızca İslami bankacılık işletmişken aynı süre içerisinde Kenya, İslami bankacılık ve tekâfül sektörü olmak üzere iki alt sektör oluşturmayı başarmıştır.

Tanzanya'nın İslam iktisadı ve finansı yolculuğundaki kilit bir nokta da "İslami bankacılığın gerçekten İslami olup olmadığı" konusundaki ihtilaftır. Ülkenin bankacılık sektöründe teori ve uygulama arasında bir uçurum olduğu savı sık sık ortaya atılmaktadır. Bu belki de Tanzanya'da İslami bankacılığın yavaş bir büyüme yaşamasının arkasındaki sebeplerden biridir. Issa (2018) Tanzanya'nın neden böyle bir ihtilaf yaşadığına dair birçok sebep sıralamıştır. Bu sebepler; tarihsel, hukuksal, politik, mevzuata ilişkin olabildiği gibi müşteri davranışları, yetersiz yaratıcılık ve girişken pazarlamacılıktaki eksiklik de bunlara dâhildir. Daha öncesinde Sulayman (2015) da benzer sorunlar saptamıştır. Tanzanyalı İslami bankacılığın pürüzsüz bir şekilde büyümesi ve topluma olumlu sonuçlar getirmesi için yetkililerin yasal çerçeveyi değiştirmek ve elverişli bir politik ortam aşılacak gibi olumlu önlemler alması gerektiğini savunmuştur.

Tanzanya'daki İslami Finansal Kurumlar

İslami Bankacılık

İslami finansa yeni olan bir ülke olarak Tanzanya, küçük bir İslami sektöre sahiptir. Tablo 5, İslam hukukuna uygun bankacılık hizmeti sunan Tanzanya bankalarını vermiştir. İslami Finans Haberleri (IFN), 2016'ya kadar Amanah Bankası'nın (tek tam gelişmiş İslami banka) 84.96 milyon dolar varlık değeri olduğunu bildirmiştir.¹⁸ Ek olarak Kisilwa (2012) da Tanzanya yasalarına göre "bir bankanın bankacılığa 15 milyar Tanzanya şilini (yaklaşık 10 milyon dolar) ya da daha yüksek bir çekirdek sermayeyle başlaması gerektiğini" belirtir. Tanzanya'daki İslami pencere işleten dört ana akım bankanın minimum müşterek İslami bankacılık varlıklarının 40 milyon dolar olduğu varsayılırsa o hâlde tahmini toplam varlık değeri 124.96 milyon dolar olan İslami bankacılık sektörü, Tanzanya'nın 2016'da tahmini 13.8 milyar dolar¹⁹ değerinde olan toplam bankacılık varlığının %0,9'unu oluşturmaktadır.

No.	Banka	Statü	Kurulduğu Yıl
1	Amanah Bank	Tam Gelişmiş	2009
2	Kenya Commercial Bank	İslami Pencere	2008
3	Stanbic Bank	İslami Pencere	2010
4	National Bank of Commerce	İslami Pencere	2010
5	Peoples Bank of Zanzibar	İslami Pencere	2011

Tanzanya'da İslami finansın temel etkenlerinden biri de ülke nüfusunun neredeyse yarısının Müslüman olmasıdır (Jassat, 2014). Bu da Tanzanya'daki 59 milyon nüfusun (Worldometers, 2018) yaklaşık 29.5 milyonunun Müslüman olduğu anlamına gelir. Genellikle büyük bir Müslüman nüfusu, İslami bankacılık için talebi artırma eğiliminde olmaktadır. Bu etken, şimdiye dek Tanzanya'da İslami finansın en büyük kazançlarından biri olmuştur.

İslami finans sektörünün hâlihazırda tekâfül alt sektörünü kapsayacak şekilde yayıldığı Somali ve Kenya'nın aksine Tanzanya'da İslami finansa hâlen büyük oranda İslami bankacılık hâkimdir. Mevcut

İslami bankalar tarafından çeşitli İslami bankacılık ürünleri sunmaya başlamıştır. Bunlara, kişisel ve ticari vadesiz hesaplar, yatırım hesapları ve tasarruf hesapları, varlık temelli finansmanlar ve ticari finans yanında diğer bazı hizmetler de dâhildir (Jassat, 2014).

Tanzanya'da İslam İktisadı Eğitimi ve Araştırmaları

Eğitim

Tanzanya, Doğu Afrika'daki İslami finans için insan kaynakları geliştirme konusuna eğilmiş olan az sayıda ülkeden biridir. Tanzanya'da en az üç kurumda İslami bankacılık ve finansa akademik vasıfları öğretme ve ödüllendirme amacıyla akademik programlar (çoğunlukla lisans) başlatılmıştır. Aşağıdaki Tablo 6, Tanzanya'da farklı kurumlar tarafından sunulan programları göstermektedir.

Tablo 6.			
İslami Bankacılık ve Finansa Akademik Kurumlar ve Programlar			
Kurum	Program	Seviye	Program Türü
Zanzibar University	BIBF	Lisans	Bağımsız
Zanzibar Institute of Financial Administration	DBF	Lisans	İhtisas
Muslim University of Morogoro	BBS	Lisans	İhtisas
Muslim University of Morogoro	DIBF	Lisans	Bağımsız

Genel itibarıyla biri Zanzibar Üniversitesi'nde İslami bankacılık ve finans lisans derecesi (BIBF) ve diğeri de Morogoro Müslüman Üniversitesi'nde İslami bankacılık ve finans lisans diploması olmak üzere iki bağımsız program bulunmaktadır. Diğerleri derece ya da diploma programları içerisindeki ihtisas programlarıdır. Yeterli insan kaynaklarının bulunmaması, İslami finans endüstrisinin Doğu Afrika'da karşılaştığı en temel sorunlardan biridir (Kinjanjui, 2013). Dolayısıyla Tanzanya'daki bu kurumlar tarafından gerçekleştirilen girişimler, bölge için stratejik bir önem taşımaktadır.

Araştırma

Tanzanya'da İslam iktisadı ve finansı üzerine yapılan araştırmalar genel olarak İslam iktisadı alan yazınında belirlemeye başlamıştır. Dergilerde yayımlanan ya da kitaplara bölüm olarak dâhil edilen çok az çalışma bulunmaktadır. Araştırmalar, Tanzanya'da İslami bankacılığın büyümesi (Issa, 2018; Jassat, 2014; Sulayman, 2015), İslami ve ana akım bankacılık arasındaki ayırt edici özellikler (Ally, 2013; Chalu, 2014) ve yaşamaya ilişkin güçlükler (Mzee, 2016) olmak üzere üç geniş alanı kapsamaktadır. Şimdilik Tanzanya'da bu konuya adanmış bir araştırma enstitüsü ya da dergi bulunmamaktadır. Şimdiye dek bu araştırmaları yapmış olan kişiler, çalışmalarını uluslararası dergilerde yayımlamışlardır.

Tanzanya'da Zekât ve Vakıf Sektörü

Tanzanya'daki vakıf sektörü Kenya'da olduğu gibi ülkenin yasaları tarafından düzenlenmektedir. Ancak biri ana kara Tanzanya ve diğeri de Zanzibar Adaları için olmak üzere vakfı düzenleyen iki ayrı yasa bulunmaktadır. Bu yasal çerçevenin eksiksiz bir tanımını şu alıntıda bulabiliriz: "Vakıf sistemi sırasıyla Tanzanya ana karasının ve Zanzibar Adaları'nın yasalarında tanınmıştır. Ana karada Vakıf

Temsilcileri Yönetmeliği, bölüm 326'yı kapsayan, vesayetin XV. kısmının ve İdare Yasası Böl. 352 R.E 2002'nin hükümleri tarafından yönetilmektedir. Zanzibar'da vakıf meseleleri, Vakıf Mülkiyet (Tadil) Kararnamesi, 1966 tarihli Vakıf Mülkiyet (Tadil) Kararnamesi'nin 12. maddesine binaen düzenlenmiş şekliyle Vakıf Islah Edici Kararnamesi'nin 104. bölümü ve Vakıf Mülkiyet Kararnamesi'nin 103. bölüm tarafından yönetilmektedir.²⁰

Ana kara Tanzanya'da vakıf mallarını yönetme yetkisi Tanzanya Vakıf Komisyonu'na verilmiştir. Bu komisyon, çoğunluğu İslam Dini'ne mensup olmak üzere devlet başkanı tarafından seçilen sekiz üyeden oluşmaktadır. Aralıksız halefiyete ve gerek taşınabilir gerek taşınamaz mal edinme, bulundurma ve devretme yetkisi olan şirket mührüne sahip tüzel bir kişidir.²¹ Ancak vakfın ana kara Tanzanya'daki aktivitelerine ya da değer ve etkisine dair yayımlanmış bir bilgi bulunmamaktadır.

Zanzibar Adaları'nda, vakıf yasalarında yakın zamanda yapılan tadiller, vakıf ve 2007 tarihli Tröst Komisyon Yasası'nın 2. maddesinin yürürlüğe konmasını sağlamıştır. Bu, Zanzibar'daki tüm vakıf ve tröst mallarının yönetim ve işletimiyle görevlendirilen komisyondur. Komisyon bir kereye mahsus olarak yenilenebilir üç yıllık bir görev süresine sahip bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Komisyonun görevleri arasında tüm vakıf mallarının ve mütevellilerinin kaydının tutulması, mütevellilerin değişmesi durumunda tutanak çıkarılması ve farklı kaydedilmiş vakıfların mütevellileri arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi bulunmaktadır. Vakıf ve Tröst Komisyonu, Zanzibar hükûmeti tarafından atansa da kendi işlerini yürütme gücüne sahip, hükûmetten bağımsız özerk bir kuruldur. Vakıf komisyonu yıllar içerisinde Stone Town nüfusunun yaklaşık dörtte birini barındıran evler yaptırmış ve cami, okul ve öğrenci yurtlarının inşasına destek olmuştur (Yahya, 2008).

Zekâtın sistematik idaresinin gerçekleştiği bilinen tek yer Zanzibar Adaları'dır ve Zanzibar'a gelişinin 1970'lerdeki Alhaj Aboud Jumbe Mwinyi liderliği esnasında gerçekleştiği söylenmektedir (Mkuu ve Yusoff, 2017). Mwinyi, Chief Kadhi (Baş Kadı) önderliğinde bir zekât ve sadaka komitesi kurmuştur. 1980'de Vakıf ve Tröst Komisyonu kurulmuş ve zekât ve sadaka komitesinin işlevlerini üstlenmiştir. Ayrıca 2007'de vakıf yasalarına yapılan ek düzenlemelerle zekâtın toplanması ve dağıtımına ilişkin bütün hususların yetkileri de yasanın 60. ve 61. kısımları aracılığıyla komisyona verilmiştir (Mkuu ve Yusoff, 2017).

Ancak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün sosyal koruma üzerine derlediği raporda Zanzibar'da vakıf ve zekâtın idaresiyle meşgul olan diğer bazı kuruluşlar sıralanmıştır. Bunların içinde, Muzdalifa İslamic Charitable Organization (MICO), Fiysabililah Tabligh Markaz Zanzibar (FTMZ), Africa Muslims Agency (AMA) ve Waqf Al-Mazrui Charitable Society de yer almaktadır (ILO ve DFID, 2010). Zanzibar'da 2009 yılında, tahmini 306.33 milyon Tanzanya şilini (yaklaşık 150.000 dolar) zekât ve vakıf toplanmış ve dağıtılmıştır.²² Zekât genellikle eğitim ihtiyaçları, sağlık hizmetleri ya da yiyecek benzeri bir ihtiyacın acil giderilmesi için bir kerelik bir ödeme ya da yardım olarak verilmektedir (ILO ve DFID, 2010). Ancak yıllık tahmini toplanan miktara bakıldığında zekât ve vakıf programlarının kapsamının ve niteliğinin sınırlı olduğu görülmektedir.

Uganda

Uganda'da İslam İktisadi ve Finansının Tarihsel Gelişimi

Uganda, İslami finansı benimseyen Doğu Afrika'daki son ülkedir. Henüz başlangıçtadır ve henüz çok fazla pratik deneyimi yoktur. 2008'de Uganda Bankası, İslami bir banka işletmeye istekli bir kurumdan

lisans talebi almıştır (Tumusiime-Mutebile, 2016). Bu olay Kenya ve Tanzania'nın başlamasından hemen sonra gerçekleşmiştir. Ancak Uganda, uygulamaya kalkışmadan önce işe yasal çerçeveye başlamıştır. Ancak ülkenin İslami bankacılık ve finansa alan açmak için Finansal Kurumlar Yasası'nı başarılı bir şekilde tadil etmesine rağmen şimdiye değin İslam hukukuna uygun hizmet sunan bir banka bulunmamaktadır. Temmuz 2018'de Uganda Bankası (BoU) Başkan Yardımcısı'nın "çeşitli yerel ve uluslararası oluşumlardan niyet beyan edilse de Uganda Bankası'na İslami bankacılık işi açmak için henüz resmi bir başvuru gelmemiş olması pek iyiye işaret değildir"²³ dediği söylenmiştir.

Bankalar henüz başlangıç yapmamış olsa da İslami mikrofinans sektörü çoktan kalkışa geçmiştir. 2017 yılında, Uganda hükümeti, İslami Kalkınma Bankası (İKB) tarafından finanse edilen Kırsal Gelir ve İstihdam Arttırma Projesi (RIEEP) altında İslami mikrofinansın hayata geçirilmesine start vermiştir. Bu projenin hayata geçirilmesi, Uganda Mikrofinans Destek Merkezi (MSC) altında gerçekleşmektedir ve 5.000 kişiye fayda sağlaması hedeflenmektedir. MSC bu proje altında müşâreke, murâbaha, mudârebe, selem ve istisna gibi modelleri kullanarak düşük gelirli bireylere, Tasarruf ve Kredi Kooperatifi Kuruluşları (SACCO'lar) şeklinde teşkilatlanmış finansman sağlamaktadır.

Uganda'nın İslami Finans için Yasal ve Düzenleyici Çerçevesi

Uganda, İslami bankacılık sektörünü yönetmek için devreye net bir yasal ve düzenleyici çerçeve koyan ikinci (Somali'den sonra) ülkedir. Somali'nin İslami bankalar yasası 2012'de yürürlüğe girmişken Uganda Finansal Kurumlar Yasası'nı (FIA) İslami finansa yer açmak için 2016'da yeniden düzenlemiştir. Tadil edilmiş olan Finansal Kurumlar Yasası (2016), bankaların ve sigorta şirketleri gibi diğer finansal kuruluşların İslam hukukuna uygun finansal hizmetler sunmasına izin vermektedir. Uganda Bankası (BoU), 2018 Şubat'ta, Maliye ve Ekonomik Planlama Bakanlığı ile istişare hâlinde İslami bankaların ruhsatlandırılması ve işletilmesine yön verecek olan bir dizi kapsamlı düzenleme yayımlamıştır.

Uganda'nın yaklaşımının benzersiz yanı, uygulamayı başlatmadan önce yasaların düzenlenmesiyle başlayan bölgedeki tek ülke olmasıdır. Geri kalanlar uygulama ile başlamış ve daha sonra destekleyici yasaları ortaya koymak için geriye dönmüşlerdir. Uganda'da İslami bankacılık için piyasa potansiyeli oldukça yüksektir (Lujja, Mohammed ve Hassan, 2016). Bu yüzden hem yurt içi yatırımcılar hem de Katar'dan gelen bazı yabancı yatırımcılar, Uganda'nın yeni İslami finans sektörüne ilgi göstermişlerdir (Opio, 2018).

Uganda'da İslam İktisadı Eğitimi ve Araştırmaları

Eğitim

Uganda'daki akademik ve mesleki kurumlar, İslami finans sektörü için gerekli olan yeteneği geliştirme çabalarının bir parçası olarak ders ağırlıklı programlar açmışlardır. 2016'da, Uganda İslam Üniversitesi (IUIU), İslami Bankacılık ve Finans (BBIF) lisansı, İslami Bankacılık ve Finasta Yüksek Lisans Diploması (PGDIBF) ve İslami Bankacılık ve Finans Mastırı (MIBF) olmak üzere üç akademik program başlatmıştır. Son iki akademik yılda, Uganda, Somali ve Kenya'dan 250'ye yakın öğrenci bu programlara kaydolmuştur. Bu, bölgedeki insan kaynakları sorununun çözümünün bir parçasıdır. Ayrıca Uganda Bankacılık ve Finansal Hizmetler Kurumu (UIBFS) da biri İslami finans üzerine olmak üzere birçok bankacılık ve finans becerileri kursu sunmaktadır. UIBFS web sitesine göre "bu kurs, İslami bankacılığın temel prensiplerini değerlendirmeye ihtiyaç duyan banka çalışanları için uygundur" (UIBFS). Tablo 7, Uganda'da hâlihazırda sunulan yetenek programlarını özetlemektedir.

Tablo 7.
Uganda'daki Yetenek Geliştirme Programları

Kurum	Program	Seviye	Program Türü
Uganda İslam Üniversitesi	BIBF	Lisans	Bağımsız
Uganda İslam Üniversitesi	PGDIBF	Yüksek Lisans	Bağımsız
Uganda İslam Üniversitesi	MIBF	Yüksek Lisans	Bağımsız
Uganda Bankacılık ve Finansal Hizmetler Kurumu	BFT-IB	Beceri kursu	Bağımsız

Yetenek geliştirme programların diğer türleri arasında ya özel firmalar ya da hükümet departmanları tarafından halk için organize edilen atölye çalışmaları, konferanslar ve seminerler bulunmaktadır. Bazı ender durumlarda, ticari bankaların ya da fiyat düzenleme kuruluşlarının İslami pencereleri ya da birimleri yönetmeye tahsis edilmiş olan çalışanları için kişiselleştirilmiş eğitim programları düzenlediği görülmüştür.

Araştırma

Uganda'daki İslam İktisadı ve finansı üzerine kısıtlı sayıda araştırma yapılmıştır. İnternet araması sonucunda yalnızca beş yayımlanmış makale olduğu görülmektedir. Bunların içerisinde, İslami bankacılığı benimseme için davranışsal niyeti ölçen bir çalışma (Lujja, Mohammad, Hassan ve Oseni, 2016), İslami bankacılık hakkındaki kamu algısıyla ilgili bir keşif çalışması (Lujja, Mohammad, Hassan ve Oseni, 2016) ve bilginin İslamlaştırılmasındaki güçlükler ve beklentiler üzerine bir çalışma (Lujja, Mohammad ve Hassan, 2016) da bulunmaktadır. Uganda'nın yakın zamana dek İslam iktisadı ve finansında aktif olmadığı düşünülürse araştırma zahmetlerinin azlığı şaşırtıcı değildir. Ancak endüstrinin gelişi ve Uganda İslam Üniversitesi'nde lisansüstü akademi programlarının açılmasıyla birlikte bu alandaki araştırmaların artma ihtimali oldukça yüksektir.

Uganda'da Zekât ve Vakıf Sektörü

Uzun yıllar boyu Uganda'nın zekât ve vakıf sektörü çoğunlukla sessiz bir şekilde yürütülmüştür. Zekât toplama ve dağıtımının on yıllardır Uganda Müslümanlar Yüksek Şurası (UMSC) genel merkezi, Nakasero Camii ve Wandegeya Camii gibi Kampala'daki birkaç kurum ve seçkin cami tarafından yapıldığı bilinmektedir. Ne yazık ki şimdiye dek bu kurumlar tarafından yıllık topladıkları ve dağıttıkları miktarlara dair herhangi bir kamu bilgilendirmesi yapılmamıştır. Üstelik Uganda Müslümanlar Yüksek Şurası üyeleri adına kayıtlı vakıf mallarının açıkça istismar edildiği olmuştur. 2004 ve 2005 yılları arasında, Kampala şehrinin etrafındaki birçok vakıf mülkü UMSC idarecileri tarafından hileli bir şekilde satılmıştır. Bunun sonucunda Müslüman cemaatin büyük bir kesimi öfkelenmiş ve UMSC genel merkezindeki başkanlığın liderlik etmeye uygun olmadığını açıklayarak paralel bir yönetim oluşturmuşlardır. UMSC'ye olan bu güvensizlik ayrıca birçok kişiyi UMSC'ye zekât vermekten ve vakıf bağışlarını emanet etmekten alıkoymuştur.

Ancak son zamanlarda yeni alternatifler türemiştir. Bunlardan en önemlisi, Uganda Zekât ve Vakıf Evi (HZWU) olarak bilinen özerk bir kurumdur. "Uganda Zekât ve Vakıf Evi, 2010 yılında Uganda'da zorunlu ücretlerin (zekât) toplanması ve dağıtımını ve vakıfların (bağışlar) muhafaza edilmesini düzenlemek için kaydolmuş kâr amacı gütmeyen Müslüman bir hayır kuruluşudur" (Statehouse, 2016). İşin güzel yanı, HZWU şeffaf çalışma yöntemleri sayesinde halkın güvenini

giderek daha fazla kazanmıştır. Örneğin; HZWU, yıllık topladığı ve dağıttığı miktarlarla ilgili kamuyu bilgilendirmektedir. Tablo 8 bu performansı özetlemektedir (2011-2015).

Tablo 8.					
Kapsamlı Gelirlerin Denetlenmiş Özet Tabloları (Uganda şilini olarak)					
Yıl	2015	2014	2013	2012	2011
Gelir					
Zekât	319.680.322	103.075.965	62.920.050	35.372.445	76.032.500
Vakıf	2.195.000	230.500	-	-	49.600.000
Sadaka	10.500.000	13.500.000	-	5.414.830	200.000
Toplam Gelir	332.375.322	116.806.465	62.920.050	40.787.275	125.832.500
Dağıtım ve Giderler					
Zekât	86.491.842	72.143.500	31.226.900	34.088.550	3.462.500
Bağışlar/ Projeler	12.160.000	2.100.000	60.995.460	-	-
İdari Masraflar	41.414.595	22.061.507	17.454.489	11.804.658	36.608.625
Toplam Dağıtım	140.067.437	96.305.007	109.676.849	45.893.208	40.071.125
Net İhtiyaç Fazlası / Bütçe Açığı	192.307.885	20.501.458	(46.756.799)	(5.105.933)	85.761.375

Kaynak: Uganda Zekât ve Vakıf Evi 2015-2016 Yıllık Raporu

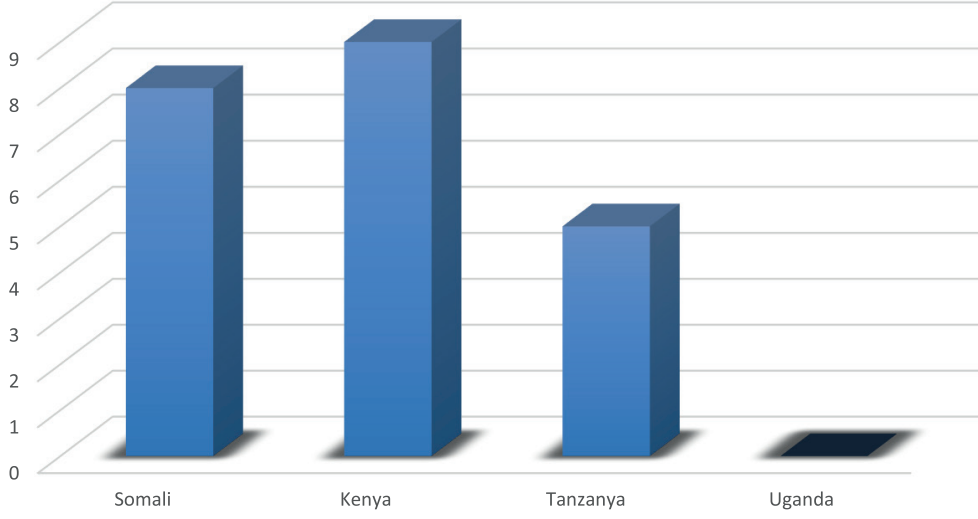
Analiz ve Tartışma

Bu bölüm daha önce bahsedilen spesifik ülke bilgilerine göre bölgesel gidişatın kısa bir analizini sunmaktadır. Bu bölümde, dört ülke ortak özelliklerine göre karşılaştırılmaktadır. Her bir ülkenin, İslami finans hizmetlerine olan talep, yasal çerçevenin rahatlığı ve erişilebilir yeteneklerin varlığı gibi temel etmenler açısından durumunu göstermektedir. Ayrıca her ülkedeki İslami finansal kurumların sayısına ve İslami finans sektörlerinin sayısına göre gelişim durumlarını analiz etmekteyiz.

İslam Hukukuna Uygun Hizmet Sunan Banka Sayısına Göre Karşılaştırma

İslam hukukuna uygun hizmet sunan bankaların (tam gelişmiş İslami bankalar ya da geleneksel bankalardaki İslami pencereler) sayısına göre karşılaştırma yapıldığında, Kenya'nın bölgedeki diğer ülkelerin ilerisinde olduğunu ve Somali'nin az bir farkla ardından geldiğini görmekteyiz. Bu durum Kenya'daki müşterilerin başka yerlere kıyasla daha çok seçeneğe sahip olduklarına ve bu sektör içerisindeki rekabetin Kenya'da daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki Uganda henüz herhangi bir bankaya İslam hukukuna uygun hizmet vermeye başlaması için ruhsat vermediği için bu analizdeki banka sayısı sıfırdır. Hepsini kapsayacak şekilde bir karşılaştırmanın yapılamayacağı konu ise bu bankaların varlık değerleri temel alınarak yapılan bir karşılaştırmadır. Bunun sebebi, Somali bankalarına dair bir verinin bulunmamasıdır. Kenya ve Tanzanya içinse mevcut yetersizdir.

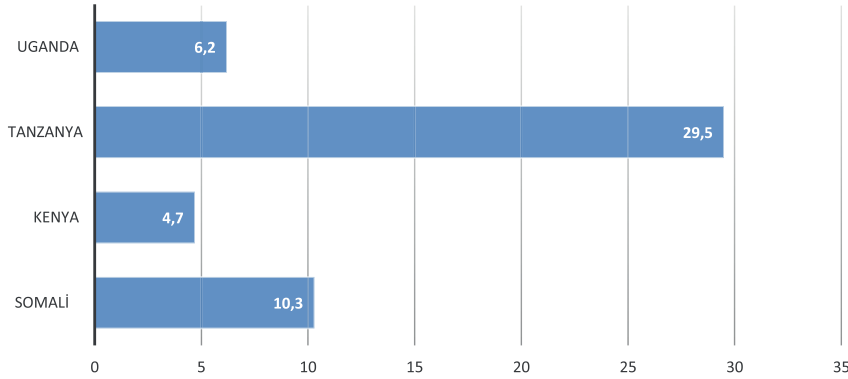
İKAM Ülke Raporları

Şekil 2. Her Bir Ülke için Banka Sayısı

Müslüman Nüfusunun Büyüklüğüne Göre Ölçülen Piyasa Potansiyeli

Literatürde, İslami bankacılık ve finansın büyümesindeki temel etmenlerden birinin Müslüman nüfusundaki artış olduğundan sıklıkla bahsedilmektedir (Imam ve Kpodar, 2013). Doğu Afrika ülkelerinin de bu karakteristikleri yansıttıkları söylenebilir. Örneğin; nüfusunun neredeyse %100'ü Müslüman olan Somali'nin hiç ana akım bankası yoktur. Bu büyük ölçüde, Müslüman bir bireyin ana akım bir bankadansa İslami bir bankayla iş yaparken daha rahat olacağına işaret etmektedir. Bu yüzden Müslüman nüfusun büyüklüğüne göre ölçülen piyasa potansiyelinin en yüksek olduğu Doğu Afrika ülkesi Şekil 3'te gösterildiği gibi Tanzanya'dır ve hemen ardından Somali gelmektedir.

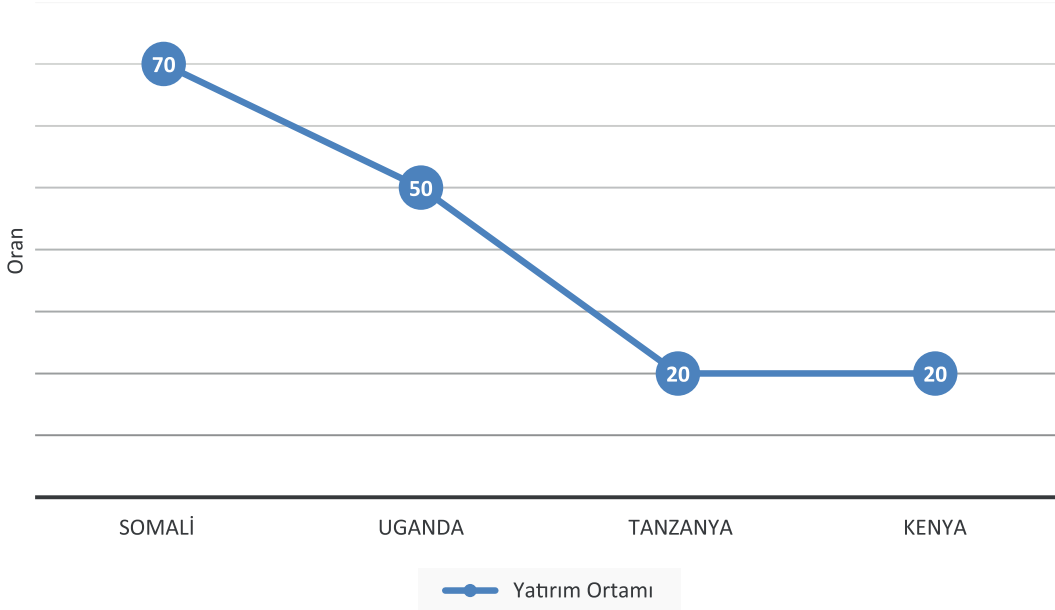
Şekil 3. Her Bir Ülke için Tahmini Müslüman Nüfusu (milyon)

Tabii ki İslami finans yalnızca Müslümanlara hitap etmemektedir. İslami bankacılık ve finans, Müslüman azınlığa sahip ülkelerde de aynı şekilde başarı göstermektedir. Örneğin; literatürde şöyle bir değerlendirme bulunmaktadır: “İslami finans etiketinin aksine Müslüman ülkelerle sınırlı değildir. Avrupa’da dâhil olmak üzere küresel bir büyüme göstermektedir” (Wilson, 2007). Dolayısıyla Müslüman nüfusuna göre yapılan ölçümler, daha iyi bir alternatifin olmamasından ötürü yalnızca temsilen uygulanmaktadır.

İslami Finans Yatırım İklimi

Bu analiz, yatırım ikliminin farklı ülkelerdeki yatırım ikliminin uyumunu ölçmek için yasal ve düzenleyici çerçeveleri kullanmaktadır. İslami bankacılık ve finans için spesifik bir yasası olan ülkeler (örneğin; İslami Bankacılık Yasası) sıralamanın en üstünde olup bunları yasaları ana akım finansal sistemle yan yana var olabilmesi için İslami finansa alan açmak adına tadil edilmiş olan ülkeler takip etmektedir. Son olarak, İslami finans için herhangi bir yasal çerçevesi bulunmayan ülkeler, sıralamanın en altında yer almaktadır. Bunun sebebi, İslami finans uygulamasının güçlü bir yasal ve düzenleyici çerçevenin olmaması durumunda savunmasız kaldığına hükmedildiği içindir (Telegraph, 2018). Şekil 4'te yasal ve düzenleyici çerçevelerine göre Doğu Afrika ülkelerinin sıralaması verilmiştir. Bu sıralama, bu çalışma bağlamında İslami finans yatırım ikliminin bir ölçüğü olarak kabul edilmiştir.

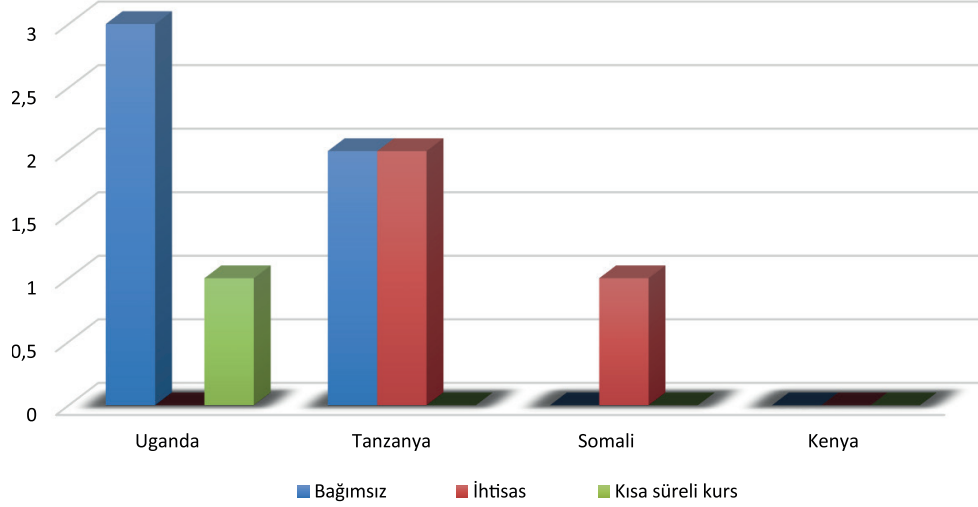
Şekil 4. Yasal ve Düzenleyici Çerçevelerine Göre Ülke Sıralaması

Somali sıralamadaki en yüksek dereceye sahiptir. Bunun temelinde, Somali'nin 2012 yılında 55 sayılı İslami bankalar yasasını çıkartması yatmaktadır. Bu yasa özel olarak İslami bankalar için tasarlanmıştır. Bu, İslami finans için en çok tercih edilen yasama biçimidir. Yine de Somali'nin bu husustaki konumu ideal değildir çünkü mevcut yasa yalnızca bankacılıktan bahsetmektedir. Tekâful ve sermaye piyasalarıyla ilgili yasalarda ise hâlen boşluklar vardır. Uganda %50'lik bir derecede ikinci sırada yer almaktadır çünkü 2016'da Finansal Kurumlar Yasası ülkede ikili bir bankacılık sistemine olanak sağlayacak şekilde tadil edilmiştir. Kenya ve Tanzanya ikilisi %20'lik derecededir çünkü bu iki ülke hâlen geleneksel yasalarla idare edilmektedir. Bu ülkelerdeki İslami bankalar her ne kadar merkez bankaları tarafından ruhsatlandırılırsa da İslami finansı tanıyan yasal bir çerçevenin yokluğu, endüstriyi bu ülkelerdeki mevcut yöneticilerin insafına terk etmektedir.

Bölgede Yetenek Kazanımı

Ülkelere özgü verilere göre, bölgede yetenek kazanımına yönlendirilen mevcut girişimler, çoğunlukla akademik kurumlar tarafından yapılmaktadır. Bu analizde, her bir ülkede sunulan

akademik programları karşılaştırmaktayız. Bu programlar, bağımsız ya da ihtisas programları olarak gruplandırılmaktadır. Ancak daha küçük bir çapta, Uganda Bankacılık ve Finans Kurumu gibi kısa süreli (beceri) kursları sağlayan mesleki kurumlar da bulunmaktadır. Şekil 5'te bu analizin özeti verilmiştir.

Şekil 5. Yetenek Kazanımı Programları

Genel itibarıyla bağımsız program öğretiminde Uganda'nın üstünlüğü söz konusudur. Uganda'yı Tanzanya takip etmektedir. Somali, öğrencilerin İslami bankacılık ve finansa uzmanlaştığı tek bir programla karşımıza çıkmaktayken Kenya'nın bu alanda henüz bir girişimi söz konusu değildir. Bu programlardan mezun olan bireylerin sayıları ve nitelikleri üzerinde durmak gerekse de kayıt ve mezuniyet verileri mevcut değildir. Gelecek araştırmacılar, bu boyutları değerlendirmeyi düşünebilirler.

Sonuç

Bu çalışma, Doğu Afrika'daki İslam iktisadı ve finansının tarihçesinin ve gelişiminin izini sürmeyi amaçlamıştır. Bu gidişatı, Kenya, Somali, Tanzanya ve Uganda olmak üzere dört ülke üzerinden açıklamaktadır. Bölge genel itibarıyla İslam iktisadı ve finansını benimseme yolunda olumlu adımlar atmıştır. Bu adımların arasında; İslami bankaların kurulması ve İslami finansın karşılaştığı yasal darboğazları ele almaya yönelik bir gayret sarf edilmesi yer almaktadır. Bu gayret kendini, gerekli insan kaynakları yeterliliklerinin geliştirilmesi ve İslami finans endüstrisinin tekâfül ve mükerrer tekâfül sektörlerinin katılımıyla genişletilmesi olarak göstermektedir.

Ayrıca bu bölgedeki İslam iktisadı ve finansı için temel etmenlerin, kayda değer büyüklükte bir Müslüman nüfusu, Somali'deki yeniden yapılanma ve yeni yatırımları ve İslami finansı dünyanın her bir köşesine yayan finansal küreselleşmeyi kapsadığı görülmüştür. Ancak birtakım güçlükler, bu endüstriyi tehlikeye sokmaktadır. Bunlara bazı ülkelerdeki destekleyici yasal bir çerçevenin eksikliği, İslami bankaların İslam hukukuna uygun hareket etmemesi ve ana akım sektörden gelen rekabet de dâhildir.

Birbirleriyle karşılaştırıldıklarında, her bir ülkenin diğerleri üzerinde nispi bir üstünlüğü olduğu görülmüştür. Tanzanya en büyük piyasa potansiyeline sahipken Uganda yetenek kazanımı girişimlerinde liderlik göstermekte, Somali ve Uganda elverişli yasal reformlar gerçekleştirmede başarıyla Kenya ve Somali İslami bankacılık ve tekâfül hizmetleri sunan en çok sayıda kuruluşa ev sahipliği yapmaktadır. Bu karşılıklı bağımlılığın belki de İslami bankacılık ve finans üzerine bölgesel bir forum aracılığıyla daha iyi koordine edilmesi gerekmektedir.

Notlar

- 1 Abdul Azim Islahi (2017), Ghazanfar (2003) vs. gibi İslam iktisadı tarihçileri, iktisadın gelişiminde Müslüman âlimlerin yaptığı katkıları ilgili kapsamlı yazılar yazmıştır. Buna ek olarak, yayımlarında modern İslam iktisadı tarihine sıklıkla rastlanmaktadır.
- 2 Dünya Bankası web sitesi: <http://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/islamic-finance> (Mart 2018). İslami finansın yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi dünyanın temel problemlerine uygulanabilir bir çözüm olarak ortaya çıkışına dair sağlam bilgi vermektedir.
- 3 Web sitesinden: <http://pitt.libguides.com/c.php?g=12378&p=65814> (Nisan 2018). UNDP'ye göre Doğu Afrika'da bulunan ülkeler: Burundi, Komoros, Cibuti, Eritre, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Reunion, Ruanda, Seyşeller, Somali, Somaliland, Güney Sudan, Tanzanya ve Uganda.
- 4 Bu veri, Birleşmiş Milletler İstatistik Birimi (UNSD) tarafından, Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı altında (DESA) derlenmiş ve yayımlanmıştır.
- 5 Hawala, borcun bir taraftan (devreden) diğer bir tarafa (alacaklı) aktarılmasıdır. Havale aynı zamanda bir alacaklının yerine başka bir alacaklının geçtiği hak devrini ifade ediyor da olabilir. Birinci hawala türünün (borç devri) ikinci tür hawaladan (hak devri) farkı, ilkinde borçlu yerine başka bir borçlu geçmekteyken ikincisinde alacaklının başka bir alacaklıyla yer değiştirmesi söz konusudur. Hawala sözleşmesi, ödemeleri ve borç tahsilini kolaylaştırmak için kullanıldığından bir satış sözleşmesi (bey) değildir (Financial Encyclopedia).
- 6 Amal Para Transferi Şirketi (namıdiğer Amal Express), Dubai (Birleşik Arap Emirlikleri) merkezli bir para transferi şirkettir. Somali'de en büyük ikinci para havale şirketi olarak derecelendirilmiştir. Para transferi, döviz büroları, gayrimenkul ve Somali'de İslami bankacılık gibi alanlarda faaliyet gösteren ve artık genişletilmiş Amal Grubu'nun parçasıdır. Toplam varlık değeri, 5 milyon dolar sermaye tabanı olmakla birlikte 30 milyon dolardan fazladır.
- 7 Bu linkten daha fazla bilgi edinilebilir: <http://pitt.libguides.com/c.php?g=12378&p=65814>
- 8 Harekat al-Shabaab al-Mujahideen (Mücahit Gençlik Hareketi), daha yaygın bilinen ismiyle al-Shabaab, Doğu Afrika merkezli köktenci cihat yanlısı bir gruptur.
- 9 Plasma Üniversitesi, 2005'te kurulmuş özel bir üniversitedir. Somali'nin güneydoğusundaki idari bir bölge olan Banaadir'de kurulmuştur. Beş fakültesi bulunmaktadır. İslami Bankacılık ve Finans'ta BBA (işletme lisansı) İşletme ve İktisat Fakültesi altında verilmektedir.

- 10 Kaynak: <http://shuraako.org/content/somali-investment-forum-returning-capital-growth>. Somali dilinde “ortaklık” anlamına gelen shuraako, daha dayanıklı ve sorumluluk sahibi bir özel sektör geliştirmek için çatışmalardan etkilenen bölgelerde ve yetersiz hizmet alan küçük ve orta çaplı işletmelerle çalışmaktadır. İktisadi büyümeyi arttırmak, iş imkânı yaratmak, istikrar ve barış ortamını geliştirmek için girişimcileri etki sermayesiyle buluşturmaktır.
- 11 Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI), resmî olarak tanınan uluslararası kaynaklardan toplanan birincil Dünya Bankası kalkınma göstergeleri derlemesidir. Var olan en güncel ve eksiksiz küresel kalkınma verilerini sunmakta ve ulusal, bölgesel ve küresel tahmini hesapları da içermektedir. Veriye bu linkten ulaşılabilir: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>.
- 12 Trading Economics kullanıcılarına 196 ülkeyle ilgili 20 milyondan fazla ekonomik gösterge, döviz kuru, borsa endeksi, devlet tahvili gideri ve emtia fiyatı için tarihsel veri de dâhil olmak üzere hatasız bilgi sağlamaktadır. Veriler, üçüncü taraf veri sağlayıcılarına değil resmî kaynaklara dayandırılmaktadır ve olgularda tutarsızlık olup olmadığı düzenli olarak kontrol edilmektedir. *TradingEconomics.com* 200’den fazla ülkeden 380 milyondan fazla sayfa izlenmesi almıştır.
- 13 İlgili bankaların 2017 yılı sonu itibarıyla hesaplanmış mali bilançolarından edinilmiştir.
- 14 Kenya Merkez Bankası (CBK), 2016 yıllık süpervizyon raporuna göre, 31 Mart 2016’da bankacılık sektörünün toplam net varlıkları 36.6 milyar dolara eş değer 3.7 trilyon Kenya şilini değerindedir.
- 15 Dinlere göre Afrika nüfusuyla ilgili yakın zamanlı veriler bu linkten edinilebilir: <https://www.scribd.com/document/236034256/Zakat-ul-mal-in-Kenya>.
- 16 Atıfta bulunulan haber makalesine bu linkten ulaşılabilir: <https://www.standardmedia.co.ke/business/article/2001238375/surging-demand-for-islamic-finance-expertise-untapped-by-kenyan-varsities>.
- 17 Kaynak: <https://www.scribd.com/document/236034256/Zakat-ul-mal-in-Kenya>. The New Dawn’da yayımlanan haber makalesi 28 Temmuz 2014 tarihlidir. Kenya’da önde gelen Müslüman liderlerle yapılan röportajlara dayalı makalenin başlığı “Zekât neden Müslümanların hayatlarını iyileştirmede başarısız olmuştur?” şeklindedir.
- 18 Islamic Finance News tarafından bildirilmiştir (IFN, Şubat 2018). Bu linkten ulaşılabilir: <https://www.islamicfinancenews.com/ifn-country-analysis/tanzania>.
- 19 Islamic Finance News tarafından bildirilmiştir (IFN, Şubat 2018). Bu linkten ulaşılabilir: <https://www.islamicfinancenews.com/ifn-country-analysis/tanzania>.
- 20 Kaynak: <http://khalfanabdallah.blogspot.com/2014/06/waqf-motives-types-and-waqf-system-in.html>. Hükümet, çoğu Müslümanlardan oluşan sekiz üyeli bir Tanzania Vakıf Komisyonu atamaktadır. Vakıf Komisyonu, Tanzania’daki tüm vakıf mallarını yönetme görevi verilen zümredir.
- 21 Bu, Vasiyetnamenin Tasdiki ve Malların Yönetimi Yasası’nın 352. bölümünün 142. maddesine binaendir.
- 22 Mevcut dokümantasyon (ILO raporundan) yalnızca 2009 yılına ait rakamlar sunmaktadır. Müteakip yıllarda toplanan ve dağıtılan miktarlara dair güncel bir bilgi bulunmamaktadır.

23 Kaynak: 1 Temmuz 2018 tarihli The New Vision gazetesi, “BoU’nun İslami bankacılık ruhsatlarını vermesi için bütün şartlar hazır” başlıklı makalenin altında. Bu makaleye internet üzerinden bu linkten ulaşılabilir: https://www.newvision.co.ug/new_vision/news/1480722/set-bou-issue-islamic-banking-licenses.

Kaynakça

- Abdi, A. M. (2016). *Competitive strategies adopted by Islamic banks in Kenya to enhance performance*. Nairobi: University of Nairobi.
- Abdullahi, M. H. (2016). *The legal and regulatory framework for Islamic banking in Kenya: Theory and practice*. Nairobi: University of Nairobi.
- Ally, Z. (2013). Comparative analysis of financial performance of commercial banks in Tanzania. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(19), 133-143.
- Askari, H., Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2010). Conclusions and the future of Islamic finance. H. Askari (Ed.). *Globalization and Islamic finance: Convergence, Prospects, and challenges* içinde (ss. 173-185).
- Azid, T. (2010). Anthology of Islamic economics: Review of some basic issues. *Review of Islamic Economics*, 13(2), 165-194.
- Bayat, A. (1996). The coming of a post-Islamist Society. *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East*, 5(9), 43-52.
- Bekkin, R. (2007). Somaliland: Interest-free but not yet shariah-compliant economy. *New Horizon* içinde (s. 9). Institute of Islamic Banking and Finance.
- Cattelan, V. (2018). *Theoretical development and shortages of contemporary Islamic economics studies: Research programmes and the paradigm of shared prosperity* (Report No. 7). Istanbul: Research Center for Islamic Economics (IKAM).
- Chalu, H. (2014). Exploring the distinguishing features of Islamic banking in Tanzania. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 10(1), 110-138
- Chapra, M. U. (2000). Is it necessary to have Islamic economics? *The Journal of Socio-Economics*, 29(1), 21-37.
- Cnbafrika. (2016). What is hindering Islamic finance growth in Kenya? <https://www.cnbcafrica.com/news/east-africa/2016/05/30/kenya-islamic-finance-london/> adresinden edinilmiştir.
- Crescent Takaful Sacco. (2018). <http://www.crescentsacco.com/about-us.html> adresinden edinilmiştir.
- DW. (2018). East African states delay signing of EU trade deal. <http://www.dw.com/en/east-african-states-delay-signing-of-eu-trade-deal/a-19537689> adresinden edinilmiştir.
- Farah, I. ve Handa, S. (2015). Exploring post-conflict reconstruction in Somalia: Pulling apart or pulling together? *Development*, 58(1), 112-116.
- Haneef, M. A. (1997). Islam, the Islamic worldview and Islamic economics. *IIUM Journal of Economics & Management*, 5(1), 39-65.
- Haneef, M. A. ve Furqani, H. (2009). Contemporary Islamic economics: The missing dimension of genuine Islamization. *Thoughts on Economics*, 19(4), 29-48.
- Hashim, A. (2010). Administration of waqf institutions in the Kenyan coast: Problems and prospects. *Awqaf Journal*, 18(10), 57-66.

- Ibrahim, M. H. ve Alam, N. (2018). Islamic economics and Islamic finance in the world economy. *The World Economy*, 41(3), 668-673.
- ILO ve DFID. (2010). Zanzibar: Social protection expenditure and performance review and social budget. S. S. Department (Çev.). Switzerland: International Labour Organization.
- Imam, P. ve Kpodar, K. (2013). Islamic banking: How has it expanded? *Emerging Markets Finance and Trade*, 49(6), 112-137.
- Islahi, A. A. (2013). *First vs. second generation Islamic economists: Deviations and differences in thoughts* (MRPA Paper No. 68353).
- Ismail, S. (2004). Being Muslim: Islam, Islamism and identity politics. *Government and Opposition*, 39(4), 614-631.
- Issa, M. (2018). *Islamic finance in Tanzania: Success or failure?* Paper presented at the 5th African Islamic finance summit, Dar es Salaam.
- Jassat, U. (2014). Tanzania: The growing competition in Islamic banking. S. Thiagaraja, A. Morgan, A. Tebbutt ve G. Chan (Ed.). *The Islamic finance handbook* içinde (ss. 477-484).
- Kasmani, M. R. (2014). *Factors influencing the growth of Islamic banks in Kenya*. United States International University-Africa.
- Kenya Re (2018). <https://www.kenyare.co.ke/index.php/sample-sites/retakaful/about-us> adresinden edinilmiştir.
- Khan, M. A. (1984). Islamic economics: Nature and need. *J. Res. Islamic Econ.*, 1(2), 51-55.
- Kinyanjui, S. N. (2013). Challenges facing the development of Islamic banking. Lessons from the Kenyan experience. *European Journal of Business and Management*, 5(22), 94-102.
- Kisilwa, Z. (2012). *The emergence of Islamic banking in Tanzania: A critical analysis of its impacts to the subsisting regulatory and supervisory regimes, the case of the Bank of Tanzania*. (Yayımlanmamış Master Tezi). Mzumbe University, Tanzania.
- Kuran, T. (1995). Islamic economics and the Islamic subeconomy. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 155-173.
- Laving, B. A. (2013). Islamic finance in Kenya. *Islamic finance news, Supplement*. <https://www.islamicfinancenews.com/contents/supplements/2013/kenya/kenya.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Lujja, S., Mohammad, M. O., Hassan, R. ve Oseni, U. A. (2016). The feasibility of adopting Islamic banking system under the existing laws in Uganda. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 9(3), 417-434.
- Lujja, S., Mohammed, M. O. ve Hassan, R. (2018). Islamic banking: An exploratory study of public perception in Uganda. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 9(3), 336-352.
- Lujja, S., Muhammed, M. O. ve Hassan, R. (2016). Islamic education in Uganda: Challenges and prospects of Islamization of knowledge. *TAWARIKH*, 7(2).
- Lujja, S., Mohammad, M. O. ve Hassan, R. (2016). Modelling public behavioral intention to adopt Islamic banking in Uganda: The theory of reasoned action. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 9(4), 583-600.
- Mahomedy, A. C. (2013). Islamic economics: Still in search of an identity. *International Journal of Social Economics*, 40(6), 556-578.
- Khan, M. M. ve Bhatti, M. I. (2008). Islamic banking and finance: on its way to globalization. *Managerial Finance*, 34(10), 708-725.
- Mkuu, K. M. ve Yusoff, M. E. B. (2017). Zakat institution. An alternative for poverty alleviation in Zanzibar. *European Journal of Business and Management*, 9(14), 7.
- Mohamed, A. (2012) Takaful news (2. Cilt). *Birth and progress of takaful in Africa* içinde (s. 28). Nairobi, Kenya: Takaful Insurance of Africa.

- Mohammed, W. (2016). Can Islamic banks flourish in Somalia after 25 years of collapse of the Country's entire financial system? *European Journal of Business and Management*, 8(15), 8.
- Mutua, C. (2017). *Factors affecting the growth of Islamic banks in Kenya*. (Yayımlanmamış Master Tezi). United States International University Africa, Nairobi.
- Mzee, M. M. (2016). The legislative challenges of Islamic banking in Tanzania. *JL Pol'y & Globalization*, 45, 131.
- Nasr, S. V. R. (1991). Islamization of knowledge: A critical overview. *Islamic Studies*, 30(3), 387-400.
- Nor, M. I. (2016). Somali banking industry: From idealism to realism. *Somali Business Review*, 9, 23.
- Obaidullah, M. ve Shirazi, N. S. (2017). *IRTI Islamic social finance report*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute.
- Opio, A. (2018). Museveni meets Qatar investors, endorses Islamic banking. <https://chimpreports.com/museveni-meets-qatar-investors-endorses-islamic-banking/> adresinden erişilmiştir.
- Reuters ve DinarStandard. (2015). *State of the global Islamic economy report*. R. Shikoh (Ed.). Dubai the Capital of Islamic economy.
- Reuters ve DinarStandard. (2016). *State of the global Islamic economy*. R. Shikoh (Ed.). Dubai the Capital of Islamic Economy.
- Saggiomo, V. (2011). From charity to governance: Islamic NGOs and education in Somalia. *The Open Area Studies Journal*, 4(1), 53-61.
- Shakur, M. A. ve Salina, K. (t.y.). *The lost treasure-trove of waqf in Kenya*.
- Statehouse. (2016). *Diversification enables community have sure economic base*. <http://www.statehouse.go.ug/media/news/2016/07/26/%E2%80%9Cdiversification-enables-community-have-sure-economic-base%E2%80%9D-%E2%80%93-president-museve> adresinden erişilmiştir.
- Sulayman, H. I. (2015). Growth and sustainability of Islamic finance practice in the financial system of Tanzania: Challenges and prospects. *Procedia Economics and Finance*, 31, 361-366.
- Telegraph. (2018). US feared British 'Shariah banks' would finance terrorist groups. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/8382544/US-feared-British-sharia-banks-would-finance-terrorist-groups.html> adresinden erişilmiştir.
- Tumusiime-Mutebile, E. (2016). *Islamic banking conference keynote address*. Kampala: Bank of Uganda.
- UIBFS. (2018). <http://www.uibfs.or.ug/index.php/bft-ib-49-islamic-banking> adresinden erişilmiştir.
- United Nations. (2012). *Security council Al-Qaida sanctions committee deletes one individual and 17 entities from its list*. <https://www.un.org/press/en/2012/sc10549.doc.htm> adresinden erişilmiştir.
- Warde, I. (2000). *Islamic finance in the global economy*: Edinburgh University Press.
- Wendo, B. N. (2010). *Response strategies by Islamic banks in the commercial banking sector in Kenya*. (Yayımlanmamış Mater Tezi). University of Nairobi, Nairobi.
- Wilson, R. (2007). *Islamic finance in Europe* (RSCAS Paper No. 2007/02).
- World Bank. (2018). *World Development indicators*. <https://data.worldbank.org/products/wdi> adresinden erişilmiştir.
- Worldometers. (2018). *Tanzania population*. <http://www.worldometers.info/world-population/tanzania-population/> adresinden erişilmiştir.
- Yahya, S. S. (2008). Financing social infrastructure and addressing poverty through wakf endowments: Experience from Kenya and Tanzania. *Environment and Urbanization*, 20(2), 427-444.
- Zarqa, A. (1980). Islamic economics: an approach to human welfare. K. Ahmad (Ed.). *Studies in Islamic economics* içinde (ss. 13-15).
- Zeti, A. A. (2011). *Talent development in Islamic finance over the next decade*. Kuala Lumpur: Bank Negara Malaysia.

EK 1

Somali'de İslam İktisadı ve Finansı Üzerine Erişilebilir Literatür Özeti

- Bekkin, R. S. (2007). Interest-free but not yet shariah-compliant economy. *New Horizon* içinde (s. 9). Institute of Islamic Banking and Finance.
- Daud, D. H. (2018). Islamic banking in Somalia: Challenges and opportunities. <http://www.islamicmarkets.com> adresinden edinilmiştir.
- Osman, L. A., Mohamed, M. H. ve Gedow, A. H. (2016). The contribution of Islamic banks to economic development of Somalia. *Somali Business Review*, 9, 23.
- Warsame, M. (2016). Can Islamic banks flourish in Somalia after 25 years of collapse of the Country's entire financial system? *European Journal of Business and Management*, 8(15), 8.
- Mohamoud-Yonis, A. (2012). *Islamic microfinance system and poverty alleviation in Somaliland*.
- Nor, M. I. (2012). The nature and operations of the informal financial institutions in Somalia: An empirical survey. *Academic Research International*, 2(2), 661.
- Nor, M. I. (2016). Somali banking industry: From idealism to realism. *Somali Business Review*, 9, 23.

EK 2

Kenya'da İslam İktisadı ve Finansı Üzerine Erişilebilir Literatür Özeti

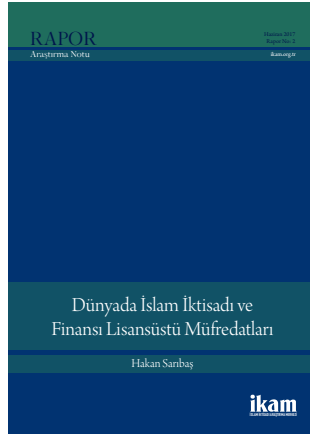
- Aden, S. A. (2014). *Factors influencing Islamic banking in Kenya: A case study of Nairobi County*. United States International University-Africa.
- Ahmednoor, H. (2012). *Evaluation of Islamic banking products and financial performance of Islamic banks in Kenya*. Kenya: University of Nairobi.
- Anwar, M. (2014). *Factors influencing profitability of Islamic banking in Kenya; Case of Gulf African Bank*. Kabarak University.
- Gulf African Bank. (2009). *Central Bank of Kenya Perspective: Islamic Banking in Kenya*. East and Central Africa: Islamic Banking Conference.
- Bintiomari, N. W. (2010). *Response strategies by Islamic banks to competition in the Commercial Banking in Kenya*. (Yayımlanmamış Master Projesi). Kenya: School of Business, University of Nairobi.
- Garo, G. (2013). *An empirical study of factors influencing financial performance of Islamic versus conventional banks in Kenya*. (Yayımlanmamış Master Projesi). University of Nairobi.
- Guyo, W. ve Adan, N. (2013). The determinants of retail consumer choice of Islamic banking in Kenya. *International Journal of Social Sciences and Entrepreneurship*, 1(2), 601-612.
- Halkano, M. (2012). *Performance of Islamic and conventional banks in Kenya: A comparative case study*. Mimeo.
- Hemed, N. (2009). *Factors affecting the adoption of Islamic Banking in Kenya by Banks*. Nairobi: United States International University Library.
- Jamal, S. M. (2013). *Comparative financial performance of Islamic banks and Conventional banks in Kenya* (Yayımlanmamış Master Projesi). University of Nairobi.
- Kadubo, A. S. (2010). *Factors influencing development of Islamic banking in Kenya*. Nairobi: University of Nairobi.
- Kinyanjui, S. N. (2013). Challenges facing the development of Islamic banking. Lessons from the Kenyan experience. *European Journal of Business and Management*, 5(22), 94-102.
- Muia, A. M. (2013). *The relationship between financial innovation and growth in profitability of Islamic banking in Kenya*. (Yayımlanmamış MsC Projesi).

- Ng'ang'a, A. N. (2013). *The effect of financial structure on the financial performance of conventional and Islamic banks in Kenya*. (Araştırma Projesi). University of Nairobi, Kenya.
- Ogle, A. I. (2010). *A comparative analysis of credit risk management practices of Islamic and conventional banks in Kenya*. Nairobi: University of Nairobi.
- Said, A. (2012). Comparing the change in efficiency of the Western and Islamic banking systems. *Journal of Money, Investment and Banking*, 23(1), 149-180.
- Salah, A. S. (2009). *Factors that led to the Emergence of Islamic Banking in Kenya and the Regulatory Challenges facing the Industry* (Yayımlanmamış Master Projesi).
- Talam, N. K. (2014). *The effects of Islamic banking on financial performance of commercial banks in Kenya* (Yayımlanmamış Master Projesi). University of Nairobi.
- Thomi, D. K. (2014). *The effect of Islamic banking products on financial performance of conventional banks in Kenya*. (Master Projesi). University of Nairobi.
- Wako, H. J., Kamaria, J. K. ve Kimani, J. (2014). Challenges affecting performance of Islamic Banks in Kenya. *Prime Journal of Social Science*, 3(2), 586-591.
- Warsame, M. (2016). *Credit risk management practices and its impact on banks' financial performance: An empirical study of Islamic and conventional banks in Kenya*. Business and Social Sciences Research Conference.

Daha Önce Yayımlanan Raporlar

Türkiye’de İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Programları Müfredatı

Bu raporun temel amacı, yurt dışı örnekleri çok daha önce ortaya çıkmış olan İslam ekonomisi ve finansı eğitimine dair Türkiye’deki mevcut lisansüstü programların müfredatının incelenmesi, karşılaştırılması ve eksiklerin ortaya konup çözüm önerilerinin sunulmasına yöneliktir. Bu amacı gerçekleştirirken söz konusu eğitimi veren üç üniversiteden (İstanbul Üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi) konuya dair elde edilen belge ve bilgiler temel alınmıştır. Eldeki veriler ışığında tablo ve grafik yoluyla kantitatif bir yöntem takip edilip tanımlayıcı sonuçlar ortaya konmuştur. Ardından, bu tanımlayıcı sonuçlar yardımıyla karşılaştırma ve eleştirel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Son olarak, raporun nihai sonuçları özetlenmiştir.

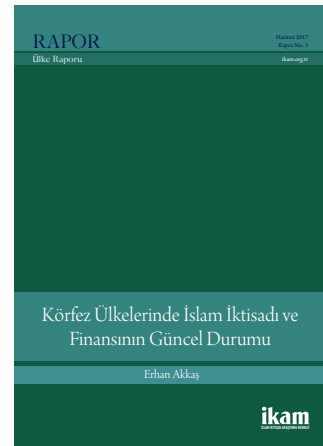

Dünyada İslam İktisadı ve Finansı Lisansüstü Müfredatları

İslam ülkelerinin ve az gelişmiş ülkelerin milli gelirleri yıllar içerisinde artmasına rağmen nispi ekonomik durumlarının düzelmediği görülmektedir. Bu ülkelerin üniversitelerinde hâkim olan iktisat programının araştırmaları ve politika önerileri, karşılaşılan iktisadi meseleye çözüm üretememiştir. İslam ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasından kısa bir süre sonra İslam iktisadının nazarisi ve tatbikatı gelişmeye başlamıştır. Bunun neticesinde üniversitelerde İslam iktisadı ve finansı lisansüstü programları açılmaya başlamıştır. Bu makalemizde, dünyadaki İslam iktisadı ve finansı lisansüstü müfredatlarında görülen ana eğilimleri tespit etmeye çalışılmış ve bu eğilimlerin genel bir değerlendirmesini yapılmıştır.

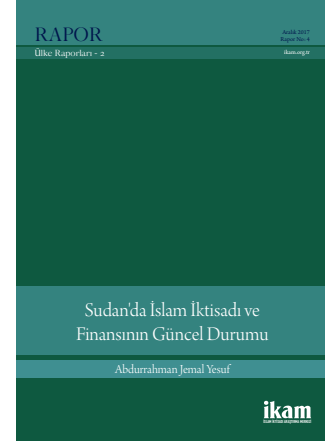
Körfez Ülkelerinde İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Bu rapor, KİK ülkelerinde İslamî ekonomi ve finansın gelişimini incelemektedir. Rapor, analizini İslamî ekonomi ve finansın ortaya çıktığı bağlam dâhilinde sunmakta, bölgesel ve küresel finans piyasalarında İslam finansının, eğitim, uygulamalar, ve kurumlar bakımından bir kurum olarak nasıl bir gelişim gösterdiğini açıklamaktadır. Bu çalışma, KİK ülkelerinde İslamî finansın gelişimine katkıda bulunan olan beş ana faktörü kapsamaktadır. Bunlar; araştırma, kurumlar, uygulamalar, finansal derinleşme ve eğitim. Rapor ayrıca İslamî finansın gelişimi için hem bankacılık sektöründe hem de KİK ülkelerindeki İslamî finans eğitimi bakımından bir arka plan sağlamaktadır. Analiz; Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri’ne özel referanslarla KİK bağlamına odaklanacaktır.

Sudan'da İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu

Bu raporun temel amacı, Sudan'daki İslam finans endüstrisinin gelişimi ve mevcut durumu hakkında kısa ve önemli bilgiler sunmaktır. Sudan İslam Finansı'nın tarihi 1977'lere, ilk İslamî banka olan Faisal İslam Bankası'nın kurulmasına dayanmaktadır ve bu sebeple günümüzdeki Sudan'ın tam teşekküllü bir İslamî finans sistemi vardır. Bu sistem, Sudan Merkez Bankası (CBoS) ile Sigorta Denetleme Kurumu'nun (ISA) altında toplanan bankaları, tekâfül şirketleri ve mikrofinans kuruluşları gibi aktörleri içermektedir, bu nedenle raporda İslami bankacılık, tekâfül ve borsa ile ilgili bilgilere yer verilirken, ek olarak İslamî mikrofinans kurumlarının sosyo ekonomik gelişmelerdeki rolü ve mevcut durumları vurgulanmaktadır. Zekâtın sistemi ve yapılarını, gelecekteki büyüme potansiyeli ve mevcut durumunu içerir. Ülkede yürütülmekte olan finansal faaliyetler Şer'i denetimden geçmektedir ve raporda ayrıca Şer'i hukukun İslam finansın alt bileşenleri içindeki rolü gösterilmektedir.

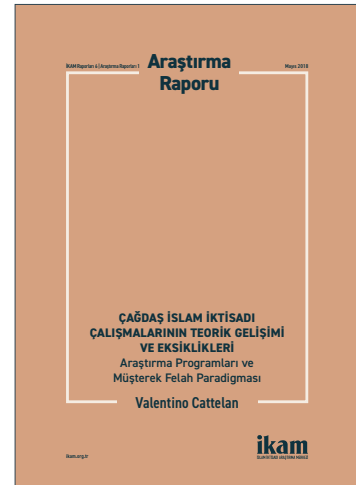

Endonezya'da İslam İktisadının Günümüzdeki Durumu

Endonezya'nın bazı bölgelerinde Uygulanabilir İslam iktisadı sistemleri, sömürgecilik dönemlerinde yok olmuş durumdaydı. Fakat 1945 yılında kazanılan bağımsızlık ve İslam dünyasında modern ekonomiyi İslamî ilkelerle yeniden yapılandırma konusunda ortaya çıkan küresel bilinç, 1970 ve 1980'li yıllarda Endonezya'daki Müslüman âlemini, ekonomik ve finansal kurum ve kuruluşları, İslamî öğretileri esas alarak yeniden yapılandırmak konusunda etkiledi. Endonezyalı yetkililer 1980 ve 1990 yıllarında İslam iktisadı ve finansının ilk ortaya çıkışı süresince oldukça pasif olsa da sonradan daha aktif bir rol alıp bir yol haritası kurarak strateji ve politika işbirlikleri konusunda yasal ve düzenleyici çerçevede adımlar atarak İslam iktisadı endüstrisinin potansiyellerinden faydalanıp endüstriyi geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu rapor, İslam iktisadının bankacılık ve finans, zekât, vakıf, eğitim, araştırma, yayıncılık gibi farklı boyutlardaki uygulamalarının gelişimini incelemektedir. Konu, Endonezya'da gelişmekte olan İslam iktisadının tarihi, anlatıları, akımları, kurumları, araştırmaları ve politikaları gibi farklı açılardan ele alınmaktadır.

Çağdaş İslam İktisadı Çalışmalarının Teorik Gelişimi ve Eksiklikleri

Bu rapor 1960-1970'lerden bu yana çağdaş İslam iktisadının gelişimini, beşeriyetin iktisadi sorunlarına İslam dinini temel alan çözümler bulmayı gaye edinen ortak araştırmalar girişimi olarak tarif etmektedir. Son yıllarda bu bilim dalı altında yapılan geniş çaplı araştırma programlarına değinen bu rapor, İslam iktisadı epistemolojisinin tutarlılığını değerlendirmektedir. Daha özelden bir yandan İslam'da ahlâki ekonominin temellerini eleştirilen bir gözle ele alırken diğer yandan İslam'ın tevhid anlayışından alınan ortak felah paradigmasıyla daha tutarlı bir metodoloji oluşturulup oluşturulamayacağını tartışmaktadır. Ortak felah paradigması, konvansiyonel kapitalizmin kıtlık, taksim ve rekabet esaslarının yerine bereket, dağılım ve iş birliği aksiyomlarını koymaktadır.

ikam

İSLAM İKTİSADI ARAŞTIRMA MERKEZİ

📍 Halk cad. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

🌐 ikam.org.tr @ bilgi@ikam.org.tr [f ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr) [t ikamorgtr](https://twitter.com/ikamorgtr)